МИНИСТЕРСТВО ПРОСВЕЩЕНИЯ РОССИЙСКОЙ ФЕДЕРАЦИИ

Министерство образования Республики Башкортостан

Муниципальный район Баймакский район

МОБУ СОШ с.Билялово

РАССМОТРЕНО	СОГЛАСОВАНО	УТВЕРЖДЕНО
на заседании ШМО	зам.директора по УВР	Директор
Габдрашитова Э.М.	Мавлютова М.М.	Аминев А.И.
Протокол №1 от «14» августа 2023 г.	Протокол №1 от «18» августа 2023 г.	Приказ №62 от «21» августа 2023 г.

РАБОЧАЯ ПРОГРАММА

учебного предмета «Литературное чтение на родном языке»

для обучающихся 1- 4 классов

с.Билялово 2023

ЙӨКМӘТКЕҺЕ

Аңлатма яҙыу 3

“Туған (башҡорт) теле” уҡыу предметын өйрәтеү маҡсаттары һәм бурыстары 4

“Туған (башҡорт) теле” уҡыу предметына дөйөм характеристика 5

“Туған (башҡорт) теле” уҡыу предметының уҡыу планындағы урыны 5

“Туған (башҡорт) теле” уҡыу предметы йөкмәткеһенең төп йүнәлештәре 6

“Туған (башҡорт) теле” уҡыу предметының йөкмәткеһе: 8

Уҡытыуҙың тәүге йылы 9

Уҡытыуҙың икенсе йылы 10

Уҡытыуҙың өсөнсө йылы 12

Уҡытыуҙың дүртенсе йылы 15

Башланғыс дөйөм белем биреү кимәлендә “Туған (башҡорт) теле” уҡыу предметы программаһын үҙләштереү буйынса билдәләнгән һөҙөмтәләр: 18

Шәхси һөҙөмтәләр 18

Метапредмет һөҙөмтәләр 19

Предмет һөҙөмтәләре 21

Предметтың йөкмәткеһен яҡынса тематик планлаштырыу: 41

1 класс

2 класс 28

3 класс 31

4 класс 37

46

Ҡушымта 56

АҢЛАТМА ЯҘЫУ

Уҡытыу рус телендә ойошторолған дөйөм белем биреү ойошмаларының 1-4 кластарында “Туған (башҡорт) телендә әҙәби уҡыу” предметын өйрәтеү өсөн төҙөлгән өлгө программа Федераль дәүләт башланғыс дөйөм белем биреү стандартына (Рәсәй Федерацияһы Мәғариф министрлығының 2022 йылдың 31

майында раçланған 286-сы һанлы ҡарары), Төп башланғыс дөйөм белем биреү программаһына (18.03.2022 йыл № 1/22), Өлгө тәрбиә программаһына (дөйөм белем биреү буйынса Федераль уҡытыу-методик берләшмәнең ҡарары (02.06. 2020 й. № 2/20 раçлаған), шулай уҡ “Рәсәй Федерацияһы халыҡтарының туған телдәрен уҡытыу концепцияһы”на (Рәсәй Федерацияһы Мәғариф министрлығының Коллегияһында 2019 йылдың 1 октябрендә раçланған), “Башҡортостан Республикаһында дәүләт телдәрен һәм халыҡтарҙың туған телдәрен уҡытыу концепцияһы”на (Башҡортостан Республикаһы Башлығының 30.12.2020 йылдағы №УГ-613 указы) ярашлы төҙөлгән.

Программа үҙ эсенә аңлатма яҙыуҙы, уҡытыуҙың йөкмәткеһен, программа эстәлеген үҙләштереүҙе билдәләгән һөҙөмтәләрҙе һәм тематик планлаштырыуҙы ала.

Аңлатма яҙыуҙа предметты өйрәтеүҙә торған маҡсаттар һәм бурыстар, предметты өйрәнеүгә башланғыс класс уҡыусыларының психологик яҡтан мөмкинлектәрен асыҡлаған характеристика бирелә. Предметтың уҡыу планындағы урыны күрһәтелә, йөкмәткенең эстәлегенә, билдәләнгән һөҙөмтәләрҙе асыҡлауға һәм тематик планлаштырыуға ҡарата аңлатма бирелә.

Предметтың йөкмәткеһендә башланғыс мәктәптә мотлаҡ уҡытылырға тейешле булған йүнәлештәр алынған.

Һәр класта йөкмәткене үҙләштереү һөҙөмтәһендә уҡыусыларҙың ниндәй универсаль уҡыу күнекмәләренә (танып-белеү - познавательные, аралаша белеү - коммуникативные, хатаны төҙәтә белеү һәм эште дөрөç йүнәлештә көйләү һәләте - регулятивные) эйә булырға тейешлеге бирелә.

Билдәләнгән һөҙөмтәләр үҙ эсенә башланғыс кластарҙа “Туған (башҡорт) телендә әҙәби уҡыу” предметын өйрәнеү аша шәхси, метапредмет һөҙөмтәләрҙе, шулай уҡ һәр класс аҙағында предметты өйрәнеүҙә ирешелгән уңыштарҙы ала.

Тематик планда программа йөкмәткеһе һәр бүлек буйынса бирелә, уҡыу эшмәкәрлегенә характеристика, йөкмәткене үҙләштереүҙә ҡулланылған алымдар, методик ысулдар, уҡытыуҙы ойоштороу төрҙәре күрһәтелә.

“Туған (башҡорт) телендә әҙәби уҡыу” предметы “Туған тел һәм туған телдә әҙәби уҡыу” белем биреү өлкәһенә инә һәм уҡыу планының мотлаҡ уҡытыла торған өлөшөн тәшкил итә. Предметты өйрәтеү өсөн төҙөлгән был Өлгө эш программаһы Башҡортостан Республикаһында һәм Рәсәй Федерацияһында уҡытыу рус телендә ойошторолған дөйөм белем биреү ойошмаларының 1-4 кластарында башҡорт телен һәм әҙәбиәтен туған тел булараҡ өйрәтеү өсөн тәҡдим ителә.

Уҡытыу рус телендә ойошторолған дөйөм белем биреү ойошмаларының 1-4 кластарында “Туған (башҡорт) телендә әҙәби уҡыу” предметын өйрәтеү ойошманың мөмкинлегенә ҡарап һәм мәғариф тураһындағы хоҡуҡи акттарға ярашлы ата-әсәләрҙең ғаризаһына таянып ойоштorola.

“Туған (башҡорт) телендә әҙәби уҡыу” предметы – башланғыс мәктәптә төп фәндәрҙең береһе булып тора һәм башҡа предметтарҙы уңышлы өйрәнеүгә ныҡлы нигеҙ һала.

Предметтың йөкмәткеһе аша бала материалдарҙы аңлап, мәғәнәһенә төшөнөп уҡырға өйрәнә, төрлө төрҙәге текстар һәм китап менән эш итеү күнекмәләренә эйә була, уның аң-белем кимәле һәм телмәре үçешә, донъяны, ысынбарлыҡты танып белергә, үҙендә кешелек донъяһында ҡабул ителгән әхлаҡи һәм рухи сифаттарҙы үçтерергә тырыша.

“Туған (башҡорт) телендә әҙәби уҡыу” предметын өйрәтеү маҡсаттары һәм бурыстары

Маҡсаттар булып түбәндәгеләр тора:

- уҡыусыларҙа башҡорт телендәге әҙәби әҫәрҙәрҙе, ауыҙ-тел ижады өлгөләрен уҡыуға һәм өйрәнеүгә ҡарата ыңғай ҡараш, телгә ҡарата хөрмәт һәм һөйөү тәрбиәләү;
- туған телде халыҡтың тарихын, мәҙәниәтен, йәшәйешен өйрәнеү сараһы һәм яңы аң-белем алыу сығанағы итеп ҡабул итеүҙе һәм уны артабан һаҡлауға, үҫтереүгә теләк, ынтылыш тәрбиәләү;
- тел донъяуи мәҙәниәттең бер өлөшө булараҡ кешелек донъяһында ҡабул ителгән әхлаҡи-әҙәп һәм этик нормаларҙы үҙләштереүгә ярҙам итеүсе ҡиммәтле ҡомартҡы икәнлекте төшөндөрөү;

Был маҡсаттарҙы тормошҡа ашырыу түбәндәге **бурыстарҙың** хәл ителеүенә ярҙам итә:

Рәсәй граждանлығы нигеҙҙәрен формалаштырыу: иле, республикаһы, халҡы, бөйөк Рәсәйҙең һәм Башҡортостандың тарихы менән ғорурланыу тойғолары, үҙенең башҡорт халҡының бер вәкиле булараҡ ҡабул итеүен әҙәбиәт саралары аша тәрбиәләү;

- башҡорт халҡының быуаттар буйына формалашҡан тарихи һәи мәҙәни ҡаҙаныштарын уҡыусыларға әҙәбиәт аша еткереү:
- башҡорт халҡының ауыҙ-тел ижадын, әҙәбиәтен тарихи-мәҙәни, рухи-әхлаҡи ҡиммәттәр сығанағы итеп ҡабул итеү һәм балаларҙа улар менән ғорурланыу, ҡыҙыҡһыныу тойғолары тәрбиәләү, башҡорт телен, әҙәбиәтен ныҡлап өйрәнергә теләк уятыу;
- башҡорт әҙәбиәтенең холоҡ-фигелде халыҡ традициялары, тәрбиәһе нигеҙендә формалаштырыуҙа ҙур урын биләүен төшөндөрөү;
- төрлө яҡлап үҫешкән шәхес булыу өсөн төрлө төрҙәге әҫәрҙәрҙе уҡыуға, аң-белемгә теләк, ынтылыш тәрбиәләү;
- текстарҙың төрөн, йөкмәткеһен аңлау һәм баһалау менән бәйле уҡыу күнекмәләрен нығытырға һәм үҫтерергә, бөтә төр телмәр эшмәкәрлеген дә тигеҙ үҙләштерергә, телдән һәм яҙма рәүештә уҡылған әҫәр буйынса үҙ фекерен белдерергә өйрәтеү.

“Туған (башҡорт) телендә әҙәби уҡыу” предметына дөйөм характеристика

“Туған (башҡорт) телендә әҙәби уҡыу” предметын өйрәтеү өсөн төҙөлгән ошо Өлгө эш программаһы Башҡортостан Республикаһында һәм Рәсәй Федерацияһында уҡытыу рус телендә ойошторолған дөйөм белем биреү ойошмаларының 1-4 кластарында әҙәбиәт уҡыуҙы туған (башҡорт) телендә ойоштороу өсөн тәҡдим ителә.

Программа башланғыс мәктәптәргә һәм уҡытыусыларға методик яҡтан түбәндәге ярҙам күрһәтеү **мөмкинлеген** бирә:

- “Туған (башҡорт) телендә әҙәби уҡыу” предметын уҡытыу барышында Федераль дәүләт башланғыс дөйөм белем биреү стандартына ярашлы уҡытыуҙа заманса алымдар, технологиялар ҡулланып, шәхси, метапредмет һәм предмет һөҙөмтәләренә ирешеү;
- “Туған (башҡорт) телендә әҙәби уҡыу” предметын уҡытыу өсөн һәр уҡыу йылына Федераль дәүләт башланғыс дөйөм белем биреү стандартына ярашлы планлаштырылған һөҙөмтәләрҙең йөкмәткеһен һәм төрҙәрен билдәләй алыу;

- тәҡдим ителгән программа йөкмәткеһенең яҡынса планлаштырылыуы, бүлектәрҙе һәм темаларҙы өйрәтеүгә күрһәтелгән сәғәттәр һаны уҡытыусыға кластың үҙенсәлектәрен иҫәпкә алып, үҙенең календарь-тематик эш планын төҙөү.

Федераль дәүләт башланғыс дөйөм белем биреү стандартына ярашлы программаның йөкмәткеһе ойошманың Төп башланғыс белем биреү программаһын уҡыусылар тарафынан тулыһынса үҙләштереүгә йүнәлтелгән һәм туған телдә әҙәби уҡыуҙың уҡыусылар һәм ата-әсәләр өсөн Рәсәй Федерацияһының берҙәм мәҙәни арауығында тотҡан урынын, тәрбиәүи әһәмиәтен аңларға ярҙам итә.

Туған телдә әҙәби уҡыу – уҡыусыларға тел байлығы аша халыҡтың быуындан-быуынға күсеп килгән тарихи-мәҙәни, рухи-әхлаҡи, кешелек үҙ ҡиммәттәрен өйрәнергә, практик яҡтан үҙләштерергә, көндәлек тормошта ҡулланырға ярҙам итеүсе һәм этәргес көс булып тороуҙы төшөндөрөү.

“Туған (башҡорт) телендә әҙәби уҡыу” предметының уҡыу планындағы урыны

Программа Федераль дәүләт башланғыс дөйөм белем биреү стандартында ҡуйылған талаптарға таянып, Төп башланғыс белем биреү программаһын үҙләштереү буйынса планлаштырылған һөҙөмтәләренә ирешеү маҡсатында төҙөлгән. “Туған (башҡорт) телендә әҙәби уҡыу” предметының йөкмәткеһе стандартта һәм Рәсәй мәғариф министрлығы тарафынан раҫланған “Башланғыс дөйөм белем биреү өлгө программаһы”нда (18.03.2022 йыл № 1/22) ҡаралған талаптарға яуап бирә.

Уҡыу планы буйынса дөйөм сәғәттәр һаны 135: беренсе класта грамотаға өйрәтеү осоронан һуң туған башҡорт телендә әҙәби уҡыу фәне эҙмә-эҙлекле итеп, айырым уҡытыла башлай: 1-се класта бөтәһе 33 сәғәт, 2 –се, 3 – сө һәм 4 се кластарҙа уҡыу йылына 34 – әр сәғәт бүленә (аҙнаһына 1 сәғәт иҫәбенән).

Предметтың инвариант өлөшөн өйрәнеүгә 106 сәғәт бүленә. Эш программаһын төҙөүсе педагогтарға милли-төбәк йөкмәткеле әҫәрҙәрҙе һәм ауыҙ-тел ижадын уҡыусыларға еткереү маҡсатында резервҡа 29 сәғәт ҡалдырыла.

“Туған (башҡорт) телендә әҙәби уҡыу” предметы йөкмәткеһенең төп йүнәлештәре

“Туған (башҡорт) телендә әҙәби уҡыу” предметының материалдарын системалы, эҙмә-эҙлекле өйрәтеү түбәндәге йүнәлештәрҙе үҙ эсенә ала:

- телмәр һәм уҡыу эшмәкәрлеге;
- уҡыу өсөн тәҡдим ителгән әҫәрҙәр исемлеге;
- ижади эшмәкәрлек.

“Телмәр һәм уҡыу эшмәкәрлеге” йүнәлеше баланы туған телендә уҡырға, йәнле телмәрҙе тыңларға, үҙ-ара һөйләшергә, аралашырға, башҡортса яҙырға өйрәтеүҙе күҙаллай. Төрлө төрҙәге текстар өҫтөндә заманса алымдарға таянып ойошторолған уҡыу эшмәкәрлеге барышында уҡыусыларҙа телмәр мәҙәниәте нигеҙҙәрен формалаштырыу, тирә-йүндә башҡорт телендә аралашырға, тейешле мәғлүмәтте табырға, башҡаларға дөрөҫ итеп еткерә белергә, үҙ фекерен әйтергә, дәлилләргә күнектереү - төп бурыстарҙың иң мөһиме булып тора.

Уҡыу күнекмәһенә эйә булыу тәүҙә баланың һүҙҙе, һүҙбәйләнеште дөрөҫ ҡабул итеп, уның мәғәнәһенә төшөнөп, аңлап, тауыш менән әйтеп, уҡый башлауынан тора. Аҙаҡ һөйләмдәге һүҙҙәрҙе тауыш интонацияһы аша бер-береһенә бәйләп уҡый белеү һәләте үҫешә, ҡысҡырып уҡыу тиҙлеге арта, әкренләп тексты эстән уҡып, уның йөкмәткеһен һөйләй алыуы үҫешә. Уҡыусылар орфоэпия һәм интонация нормаларын һаҡлап, эҙмә-эҙлекле тексты аңлап уҡырға күнегәләр.

Уҡыуҙың төрлө төрҙәрен (тейешле мәғлүмәтте табып, уны текстан һайлап уҡыу; мәғлүмәт менән танышыу маҡсатында уҡыу; мәғлүмәтте ныҡлап өйрәнеү теләге менән уҡыу) үҙләштерәләр. Уҡығандың мәғәнәһен аңларға, дөйөмләштерергә һәм төп идеяны билдәләргә өйрәнәләр.

Уҡырға өйрәнеү барышында баланың һөйләү телмәре (тыңлау һәм һөйләү) үҫешә, йәғни уҡығанды, йә һөйләгәнде тыңлап, нимә тураһында һүҙ барғанды аңлап, һорауҙар бирергә, үҙ фекерен әйтә белергә өйрәнеүе. Аралашыуҙа диалогтар ҡорорға, үҙ-ара һөйләшкәндә телмәр этикетын һаҡларға күнегә.

Бирелгән текст, йәки тема буйынса бала монолог ҡора, тәүҙә уҡытыусы ярҙамында, аҙаҡ – үҙ аллы. Һүҙ байлығын үҫтереүгә ҙур иғтибар бирелә. Әкренләп уҡыусылар ишеткәнде, йәки уҡығанды ҡыҫҡаса һөйләргә, йә һайлап, йә тулыһынса текст йөкмәткеһен һөйләп биреү һәләтенә эйә була башлайҙар.

Текстарҙың төрлө төрҙә булыуы тураһындағы төшөнсәләр формалаша (һүрәтләү, фекерләү, хикәйәләү). Нәфис әҙәбиәт өлгөләрен, рәсми мәғлүмәт бирелгән (уҡыу, өйрәнеү өсөн) һәм фәнни-популяр текстарҙы сағыштыра, тексттың йөкмәткеһе уның атамаһына тап киләме, юҡмы – шуны билдәләргә өйрәнә. Тексты өлөштәргә бүлеү, текстҡа исем биреү, планын төҙөү, йөкмәткеләге төп мәғлүмәтте айыра белеү һәләттәре үҫешә.

Уҡыу өсөн әҫәрҙәр һайлау - аң-белемгә өйрәтеүҙең дөйөм принциптарына таяныуҙы талап итә: уҡыусыларҙың йәш кимәле, психик һәм физиологик яҡтан үҫеш кимәле фольклорҙы, әҙәби әҫәрҙе ҡабул итеү мөмкинлегенә тап килергә тейеш. Балалар өсөн донъяуи кимәлдә үҙҙәренең ижады менән билдәле булған Рәсәй, Башҡортостан һәм сит илдәрҙең балалар яҙыусылары, шағирҙәре әҫәрҙәре менән таныштырыу күҙаллана;

Башҡорт һәм рус халыҡтарының мәҙәни традициялары аша уҡыусыларҙың аңына, эске донъяһына әхлаҡи һәм эстетик ҡиммәттәрҙе ыңғай ҡабул итә белеүе өҫтөндә эш башҡарыла.

Әҫәрҙе тыңлау йәки уҡыу аша баланың хис-тойғоларын уятыу: шатланыу, ҡыуаныу, ҡайғырыу, уйланыу, яратыу, һөйөү кеүек хистәрҙе кисереп, бала әҫәр геройҙары кеүек булырға тырыша; яҡшыны ямандан, батырҙы – ҡурҡаҡтан, үҫалды – йыуаштан һ.б. айыра белә. Кешеләргә ошондай хас сифаттарҙы дөрөҫ ҡабул итеүе, уларға ҡарата үҙ фекерен, ҡарашын белдерә белеүе әкренләп формалаша башлай.

Әҫәрҙәрҙе тыңлау, уҡыу, йә улар буйынса видеояҙмалар ҡарау һөҙөмтәһендә әҫәрҙең йөкмәткеһе бала күңелендә төрлө хис-тойғолар уята һәм уның ижад итеү һәләтен аса. Уҡыусылар төрлө жанрҙа әкренләп үҙ көстәрен һынап ҡарайҙар, ижад итергә тырышалар.

Балаға башҡорт телендә уҡыу өсөн әҫәрҙәр исемлеген туплағанда, ауыҙ-тел ижады өлгөләре һәм әҙәби әҫәрҙәр уларҙың мәктәпкәсә осорҙа тыңлаған, ишеткән әҫәрҙәр исемлеге менән бәйле булһа, бигерәк тә беренсе класта, файҙалырыҡ була. Был күсәгилешлек аҙаҡ төп дөйөм белем биреү мәктәбендә лә дауам итәсәк.

“Туған (башҡорт) телендә әҙәби уҡыу” предметының йөкмәткеһен билдәләгәндә тағы ла бер мөһим принцип булып төрлө жанрҙа, стилдә ижад ителгән әҫәрҙәр һайлау. Былдай принцип балала метапредмет һөҙөмтәләрҙең формалашыуын тәьмин итә һәм башланғыс мәктәптең башҡа предметтарын да уңышлы үҙләштерергә нигеҙ булып тора.

Әҙәби мәҙәниәт менән балаларҙы фәнни яҡтан таныштырыу башлана: әҙәбиәттең тормошта тотҡан урыны, ысынбарлыҡ менән бәйләнеше, кеше тормошона тәъҫире һәм башҡалар. Әҙәби әҫәрҙәрҙә ниндәй төп идея һалынған,

əçərҙе уҡығанда уға нисек төшөнөү юлдарын аңлау; əçərҙең төрлө жанрҙары менəн танышыу; ауыҙ-тел ижады əçərҙəренең үҙенсəлектəрен өйрəнеү – былар барыһы ла уҡыусыға ябай ғына кимəлдə əҙəби пропедевтика нигеҙҙəре менəн таныштырыуҙы күҙҙаллай. Балалар телмəр мəҙəниəтенə бəйле əçərҙəрҙə ҡулланылған сағыштырыу, һүрəтлəү, йəнлəндереү, метафора, эпитет һ.б. алымдар менəн таныша.

Əҙəби тексты өйрəнгəндə беренсе планда художестволы образ тора. Ул тормоштағы хəл-ваҡиғаларҙың ағышын сағылдырып, йəшəйештəге рухи һəм əхлаҡи ҡанундарҙың тормошта һəр кем тарафынан үтəлергə тейеш икəнлеген асып бирə, уҡыусыларға насарҙы яҡшынан, уçаллыҡты изгелектəн, ялғанды дөрөçлөктəн һ.б. айыра белеүҙе төшөнөргə ярҙам итə.

Балалар текста һүрəтлəнгəн ваҡиғалар эсендə үҙҙəрен дə ҡатнашыусы итеп тоялар, төрлө эмоциональ хис-тойғолар кисерəлəр: яттан һөйлəү, ролдəргə бүлешеп уҡыу, сəхнəлəштереү һ.б. эш төрҙəре аша əçərҙең йөкмəткеһен тəрəнерəк өйрəнəлəр.

Башланғыс мəктəпте тамамлағанда ирешелгəн һөҙөмтəлəргə шəхси, метапредмет һөҙөмтəлəр, шулай уҡ “Туған (башҡорт) телендə əҙəби уҡыу” предметының һəр бер класта ирешелгəн предмет һөҙөмтəлəре инə.

“Туған (башҡорт) телендə əҙəби уҡыу” предметының йөкмəткеһе

“Туған (башҡорт) телендə əҙəби уҡыу” предметының йөкмəткеһен билдəлəгəндə түбəндəгелəргə иғтибар бирелə:

- башҡорт халҡының милли үҙ аңында мөһим урын алған, быуаттар буйына формалашҡан концепттар (төшөнсəлəр) алына (яҡшылыҡ, дөрөçлөк, намыç, тыуған ергə һөйөү һ.б.). Был төшөнсəлəрҙе уҡыусыларға аңлатыу балалар өсөн еңел, аңлайышлы,тиҙ отоп алырлыҡ булған əçərҙəр һайлана.

- башланғыс класс уҡыусыларының тиçтерҙəре һүрəтлəнгəн əçərҙəр алыу. Был əçərҙəрҙең геройҙары уҡыусылар өсөн ҡыҙыҡлылар, эшлəгəн эштəре, уй-фекерҙəре, һөйлəшеүҙəре уларға яҡын, күп нəмəлə оҡшашлыҡ бар, улар кеүек булырға тырышыу мөмкинлеге бар. Программаға ингəн ҡайһы бер əçərҙəр бала саҡтың төрлө дəүерен сағылдыра.

- башҡорт халҡының йəшəйешен, тарихын, мəҙəниəтен, ғөрөф-ғəҙəттəрен сағылдырған əçərҙəр һайланып, баланы илдең, Башҡортостандың мəҙəни, рухи һəм əхлаҡи донъяһы менəн таныштыра, халыҡтар араһындағы дуçлыҡ ептəрен нығыта, татыу һəм берҙəм йəшəргə өндəй.

“Туған (башҡорт) телендə əҙəби уҡыу” предметының йөкмəткеһен өйрəнеү өс лексик бүлектəн тора:

1. Мине уратып алған донъя.
2. Мин һəм минең ғаилəм.
3. Минең тыуған ерем – Башҡортостан.

Һəр бүлектə тыңлау өсөн ауыҙ-тел ижадынан халыҡ əкиəттəре, авторҙар ижад иткəн əкиəттəр, ҡыçҡа күлəмле ауыҙ-тел əçərҙəре (мəҡəлдəр, йомаҡтар, əйтемдəр, һ.б.) бирелə. Шулай уҡ балаларға бағышланған һəм балалар тураһындағы əçərҙəр урын алған. Туған яҡтың тəбиғəтенə һəм ата-əсəйҙəргə бағышланған əçərҙəр индерелде.

Балаларҙа китап менəн эш итə белеүҙе, йəғни библиографик мəҙəниəтте формалаштырыу һəм үçтереү ҡарала.

Программа тəкдим ителгəн əçərҙəрҙе балаларҙың үçешенə, əçərҙəрҙе аңлы рəүештə ҡабул итеүенə ҡарап һайлап алыу мөмкинлеген бирə, шулай уҡ

йөкмәткенең вариатив өлөшөн төҙөгәндә башланғыс мәктәп урынлашҡан ерҙең милли-төбәк үҙенсәлектәрен сағылдырған әҫәрҙәрҙе үҙҙәренең эш программаһына индереүҙе күҙаллай.

1. Уҡытыуҙың тәүге йылы (33 сәғәт).

Беренсе класта әҙәби уҡыу дәрестәренең үҙенсәлеге булып әҫәрҙе уҡытыусы уҡығанды тыңлау тора, сөнки уҡыусыларҙың күбеһе әле яҡшылап уҡый белмәй. Шуға тыңлау аша әҙәби әҫәрҙе ҡабул итә белеү һәләтен формалаштырыу һәм үҫтереү бурысы беренсе урында тора.

Телмәр һәм уҡыу эшмәкәрлеге

Уҡыу күнекмәләрен үҫтереү: һөйләмдәге һүҙҙәрҙе тулыһынса ҡушып, уҡыу тиҙлеген әкренләп үҫтереү. Эстән уҡыу, уҡығанды һөйләп биреү. Тауыш менән дөрөҫ идара итергә күнегеү.

Башҡорт халыҡ әкиәте һәм әҙәби әкиәт (автор әкиәте). Әҙәби әҫәрҙең һәм ауыҙ-тел ижадының тексын сағыштырыу: айырмаһы һәм оҡшашлығы. Әкиәттә ысынбарлыҡ һәм мөғжизә. Ваҡиғаларҙың башҡарылыу тәртибе. Сюжеттың иллюстрацияларҙа сағылышы.

Балаларға бағышланған һәм балалар тураһындағы әҫәрҙәр. Әҫәрҙең “төп темаһы” тигән дөйөм төшөнсә индерелә: нимәгә бағышланған, нимә тураһында һөйләнелә. Әҫәрҙең төп мәғәнәһе: нимәгә өйрәтә, ниндәй сифаттар тәрбиәләй?

Тексты төрлө һөйләмдәр йыйылмаһынан айыра белеү.

Тыуған яҡ тәбиғәте тураһындағы әҫәрҙәр. Тәбиғәткә бағышланған шиғырҙарҙы үҙ аллы уҡыу һәм айышына төшөнөү, ҡабул итеү. Шиғырҙың хис-тойғоға булған тәьҫирен иллюстрацияла сағылдырыу. Поэтик әҫәрҙе тасуири уҡыу: ритмды, темпты, тауыш көсөн бирә белеү.

Ауыҙ-тел ижады – фольклорҙың сәсмә төрө (йомаҡ, мәҡәл, һамаҡлау-һанашмаҡ). Уларҙың ҡулланылышы – кескәй балаларҙың күңелен асыу, уйнатыу, өйрәтеү, зиһенде, хәтерҙе үҫтереүсе сара булып тора.

Әсәйҙәргә бағышланған әҫәрҙәр. Үҙ аллы уҡыу һәм әсәйгә булған яратыу, һөйөү хистәрен күрһәтергә, еткерергә тырышыу.

Библиографик мәҙәниәтте тәрбиәләү. Китап – белем сығанағы икәнлекте төшөндөрөү. Китап менән эшләй белеүҙе формалаштырыу: китаптың тышы, эстәлеге, һүрәттәре.

Уҡыу өсөн тәҡдим ителгән әҫәрҙәр:

***1 бүлек.* Мине уратып алған донъя.**

Айһылыу Йәғәфәрова. Һанашмаҡ“Һыйырҙың быҙауы бар...”

Мәрйәм Бикбова. Әүрәткес “Аҡ ҡуян, йомшаҡ ҡуян”

Муса Ғәли. Йомаҡ “Тамсы тамды...”

Фәрзәнә Ғөбәйҙуллина. «Кем минең әсәйем?” (әкиәт)

***2 бүлек.* Мин һәм минең ғаиләм.**

Факиһа Туғыҙбаева. Шиғыр “8-се март”

Гүзәл Ситдиҡова. Һанашмаҡ “Түңәрәк”

Фәүзиә Рәхимғолова. Көлкөлө шиғыр “Бутҡа бешерҙек”

***3 бүлек.* Тыуған ерем – Башҡортостан**

Мәжит Ғафури. Шиғыр “Йәй”

Башҡорт халыҡ әкиәте “Төлкө менән бүре”

Башҡорт халыҡ ижады: һамаҡтар, йомаҡтар, мәҡәлдәр, һанашмаҡтар.

Ижади эшмәкәрлек

Бәләкәй күләмле сығыштар әҙерләү, текстың йөкмәткеһе буйынса һорауҙарға яуаптар биреү. Бирелгән һүҙҙәр менән һөйләмдәр төҙөү. Әҫәрҙең йөкмәткеһе буйынса һүрәттәр төшөрөү.

Әҫәрҙе сәхнәләштереү: ҡурсаҡ театры, бармаҡ уйындары, музыкалы сығыштар.

2. Уҡытыуҙың икенсе йылы

Телмәр һәм уҡыу эшмәкәрлеге

Уҡыу күнекмәләрен камиллаштырыу: уҡығанда тейешле паузалар ҡуйып, терәк һүҙҙәрҙе айырып уҡыу.

Һүҙҙең тура һәм күсмә мәғәнәһе.

Шиғри һәм хикәйәләү телмәре, уларҙың айырмаһы. Шаян шиғырҙарҙа һүрәтләү саралары. Сағыштырыу – авторҙың образды һүрәтләү алымы.

Башҡорт халыҡ әкиәте һәм әҙәби әкиәт (автор әкиәте).

Әкиәттәрҙең тексын сағыштырыу: айырмаһы һәм оҡшашлығы. Әкиәт геройҙары. Әкиәттәрҙә халыҡтың әхлаҡи ҡиммәттәре, традициялары, тормошо, мәҙәниәте. Әкиәт геройҙарының тәбиғәткә, кешеләргә, уратып алған тирә-йүн предметтарына ҡарата мөнәсәбәте.

Балаларға бағышланған һәм балалар тураһындағы әҫәрҙәр.

Әҫәрҙең төп темаһы. Әҫәрҙең төп мәғәнәһе: нимәгә өйрәтә, ниндәй сифаттар тәрбиәләй?

Бер темаға бәйле әҫәр төрҙәре: хикәйә, шиғыр, әкиәт.

Әҫәр геройҙарын баһалау, уларға дөйөм һығымта биреү.

Әҫәрҙең исемен аңлау, уның йөкмәтке менән бәйле булыуына төшөнөү. Дуҫ, дуҫлыҡ, хеҙмәт, ярҙамлашыу, хәстәрләү тигән төшөнсәләрҙе өйрәнеү.

Тыуған яҡ тәбиғәте тураһындағы әҫәрҙәр.

Тәбиғәткә бағышланған әҫәрҙәрҙе үҙ аллы уҡыу һәм айышына төшөнөү, ҡабул итеү. Поэтик әҫәрҙәрҙең темаһы: тәбиғәт тауыштары, буяуҙары, йыл миҙгелдәре, кеше һәм тәбиғәт; тыуған ер, тыуған ил, уның тәбиғәте.

Шиғырҙы проза әҫәре менән сағыштырыу: рифма, ритм (практик яҡтан таныштырыу). Поэтик әҫәр тыуҙырған кәйеф торошо, уларҙа сағылған әхлаҡи идеялар.

Әҫәр йөкмәткеһен иллюстрацияла сағылдырыу.

Поэтик әҫәрҙе тасуири уҡыу. Уның тауыш аша бирелгән биҙәге.

Ауыҙ-тел ижады - фольклорҙың кескәй күләмле әҫәрҙәре. Уларҙың үҙенсәлектәре. Һамаҡ – көйләп әйтелгән шиғри һүҙ. Йомаҡ – төп мәғәнәһен уйлап табыу өсөн һүҙ уйнатып, һүрәтләп әйтелгән фраза (һөйләм). Аҡыл зирәклеген, отҡорлоғон үҫтереүсе сара.

Мәҡәл – тормош тәжрибәһенән сығып, ыҡсым ғына итеп әйтелгән тәрән мәғәнәле тапҡыр һүҙ. Йәшәйештә ихтибарлы булыу, һәр нәмәлә ниндәйҙер мөғжизәне күрә, таба белеү һәләтен тәрбиәләү.

Йәнлектәргә бағышланған әҫәрҙәр. Текст төрҙәре: әҙәби һәм фәнни-популяр. Уларҙы сағыштырыу. Геройға характеристика: тышҡы күренешен, ҡиәфәтен, холоҡ-фигелен һәм телмәрен, башҡа геройҙар менән ниндәй мөнәсәбәттә булыуын һүрәтләү. Геройға авторҙың мөнәсәбәте.

Дуҫ булыу, һөйөү, йәнлектәрҙе яратыу, уларҙы тәрбиәләү, ҡайғыртыу тигән төшөнсәләрҙе өйрәнеү.

Ата-әсәйҙәргә бағышланған әҫәрҙәр. Төрлө жанрҙағы әҫәрҙәрҙе үҙ аллы уҡыу һәм ата-әсәйгә булған яратыу, һөйөү хистәрен күрһәтергә, еткерергә тырышыу. Кешенең бер-береһенә ынтылыуы – яратыу тойғоһо икәнлекте төшөндөрөү (ата-әсәйҙең балаһына, балаларҙың яҡындарына, туғандарына), яҡын кешеләренә яратыу, хөрмәтләү тойғоларын еткереү, улар тураһында хәстәрлек күреү.

Библиографик мәҙәниәтте тәрбиәләү. Китап – белем сығанағы икәнлекте төшөндөрөү. Китап менән эшләй белеүҙе формалаштырыу: китаптың тышы, эстәлеге, һүрәттәре.

Китапхանала китап һайлағанда тематик каталог ҡулланырға өйрәнеү.

Уҡыу өсөн тәҡдим ителгән әҫәрҙәр:

***1 бүлек.* Мине уратып алған донъя.**

Фәүзиә Рәхимғолова. Һанашмаҡ. «Мин бер бөртөк малай».
Факиһа Туғыҙбаева. Шиғыр «Мин – уҡыусы».
Сафуан Әлибаев. Тиҙәйткес «Беҙҙең мәктәптә һәйбәт».
Ғариф Ғүмәр. Һанашмаҡ «Нисә алма?»
Факиһа Туғыҙбаева. Шиғыр «Аҙна көндәре».
Зөһрә Һаҙыева. Шиғыр «Һәр һөнәр ҙә яҡшы».
Салауат Рәхмәтуллин. Шиғыр «Ауырыным».

***2 бүлек.* Мин һәм минең ғаиләм.**

Миңлегөл Хисматуллина. Шиғыр «Минең ғаиләм».
Рәсимә Ураҡсина. Йыр «Был – мин».
Айһылыу Йәғәфәрова. Тиҙәйткес «Мин уяндым!».
Рауил Ниғмәтуллин. Һанашмаҡ «Әгәр тырышһаң».
Кәтибә Кинйәбулатова. Шиғыр «Бәлеш бешерҙем».
Гүзәл Ситдыҡова. Йомаҡ «Өйҙә нисә әсәй?».

***3 бүлек.* Тыуған ерем – Башҡортостан**

Хәсән Шабанов. Тиҙәйткес «Китап».
Фәүзиә Рәхимғолова. Шиғыр «Өфө буйлап экскурсия».
Абдулхаҡ Игебаев. Шиғыр «Аҡтүш».
Муса Ғәли. Шиғыр «Матур һүҙ».
Ҡадир Даян. Йыр «Шыршы матур».
Фаиҡ Мөхәмәтйәнов. Йомаҡ «Ҡышҡы һыуыҡ».
Тамара Искәндәрова. Йыр «Ҡар яуа».
Николай Сладков. Хикәйә «Тылсымлы кәштә».
Рәми Ғарипов. Шиғыр «Сыйырсыҡ».
Мостай Кәрим. Шиғыр «Осоп кил инде!».
Ноғоман Мусин. Хикәйә «Урманда» *(повестән өҙөк).*
Башҡорт халыҡ әкиәте «Эт үҙенә нисек хужа тапты?».

Башҡорт халыҡ ижады: тыуған ил, тәбиғәт, ғаилә, һөнәрҙәр тураһында һамаҡтар, йомаҡтар, мәҡәлдәр, һанашмаҡтар.

Ижади эшмәкәрлек

Уҡылған әҫәрҙәр йөкмәткеһе буйынса викториналар, кроссвордтар, башватҡыстар төҙөү. Уларҙы сисеү буйынса ярыштар ойоштороу.

Әҫәрҙе төрлө эш төрҙәре аша сәхнәләштереү: класта йәки сәхнәлә декорациялар әҙерләп, ролдәргә бүлеп уҡыу, күмәкләп яттан һөйләү, хәрәкәт һәм һүҙ ярҙамында (пантомима) сағылдырыу.

Актерҙар, режиссер, рәссам-декоратор ролдәрен билдәләү.

Уҡылған, йә тыңланған әҫәрҙе видеоролик ҡарап, сағыштырыу.

Әҫәрҙең йөкмәткеһен тасуири уҡып, хис-тойғоларҙы биреү. Текстың йөкмәткеһен тулыһынса һөйләп биреү. Уҡылған текстың аҙағын уйлап сығарып, һөйләп биреү.

Төҙөлөшөн һаҡлап, уйҙырма әкиәттәр уйлап сығарыу: әкиәттең башы, сюжеттың үҫеше һәм сиселеше, ваҡиға барған урынды, геройҙарҙы һүрәтләү, әкиәттең аҙағы. Әкиәтте китапсыҡ итеп йыйып ҡуйыу.

3. Уҡытыуҙың өсөнсө йылы

Телмәр һәм уҡыу эшмәкәрлеге

Уҡыу күнекмәләрен нығытыу: прозаик тексты алдан әҙерлекһеҙ, поэтик әҫәрҙе тейешле әҙерлек эше атҡарып уҡыу (үҙ-аллы, йә күмәкләп).

Эстән уҡыу күнекмәләрен тексты анализлау барышында ҡат-ҡат уҡып нығытыу.

Тыуған ил тураһында. Уҡыуға тәҡдим ителгән әҫәрҙәр исемлеге: тыуған ил, тыуған ер һәм тәбиғәт. Әҫәрҙәрҙә рухи һәм әхлаҡи төшөнсәләрҙең сағылышы: тыуған илде, тыуған ерҙе һәм уның тәбиғәтен һөйөү.

Әҫәрҙең исеме уның төп идеяһын һәм йөкмәткеһен асып биреүенә төшөндөрөү. Әҫәр йөкмәткеһен иллюстрацияла сағылдырыу. Тыуған ил темаһын һынлы сәнғәттә сағылдырыу.

Фольклор (ауыҙ-тел ижады) - уның кескәй күләмле әҫәрҙәре (һамаҡтар, һанашмаҡтар, мәҡәлдәр, тиҙәйткестәр, уйҙырмалар, йомаҡтар).

Шаян фольклор әҫәрҙәре - тиҙәйткестәр, уйҙырмалар. Уларҙың үҙенсәлектәре, телмәрҙәге роле. Һүҙ менән уйын, “ваҡиғаларҙың” киреһенсә теҙелеүе – уйҙырмаларҙың нигеҙе. Һанашмаҡтарҙа төп урын ритм һәм һанауға бирелә.

Халыҡ йырҙары, уларҙың үҙенсәлектәре. Йомаҡтарҙы темалары буйынса төркөмләү.

Әкиәт – халыҡ аҡылы, уның тәрбиәүи әһәмиәте. Әкиәт төрҙәре (хайуандар тураһында, көнкүреште һүрәтләгән әкиәттәр, тылсымлы әкиәттәр). Көнкүреште һүрәтләгән әкиәттәр: геройҙары, урыны, төҙөлөшө һәм телмәре. Әкиәттә диалог. Тылсымлы әкиәттәр тураһында төшөнсә.

Әкиәттә Рәсәйҙең һәм Башҡортостандың көнкүреше һәм мәҙәниәте сағылышы.

Тәбиғәттең йыл миҙгеләрендәге үҙгәрештәре. Әҙәби әҫәрҙәрҙә тәбиәғәт көҙөн, ҡышын, йәйен, яҙын.

Тәбиғәт күренештәрен эстетик яҡтан ҡабул итеү. Тәбиғәтте һүрәтләүҙә сағыштырыу һәм эпитет алымдары ҡулланыу. Пейзаждың күңел торошона тәьҫире.

Йыл миҙгелдәре рәссамдар ижадында.

Балаларға бағышланған һәм балалар тураһындағы әҫәрҙәр. Уҡыу өлкәһе: әҙәби әҫәрҙә дуҫлыҡ темаһы. ”Дуҫлыҡ, хөрмәт, бер-береңә ярҙам итеү” төшөнсәләрен өйрәнеү.

Әҫәрҙең “төп геройы” тигән термин индереү. Уға баһалама (портретын, холоҡ-фиғелен һүрәтләү).

Әкиәттәр донъяһы. Фольклор (халыҡ) әкиәте һәм автор әкиәте. Уларҙы сағыштырыу. Әҫәрҙең планын төҙөү: текстың өлөштәре, уларҙың төп темаһы. Йөкмәткегә төшөнөүҙә иллюстрация роле.

Йәнлектәргә бағышланған әҫәрҙәр. Хайуандарға бағышланған әҫәрҙәрҙең төрлөлөгө: йырҙар, йомаҡтар, әкиәттәр, хикәйәләр, шиғырҙар (әҫәрҙе һайлап

алырға мөмкин). Әҙәби һәм фәнни-популяр әҫәрҙә йәнлектәрҙе һүрәтләү. Авторҙың мөнәсәбен белдереү алымдары. Йәнлектәрҙе һүрәтләгән рәссамдар менән танышыу.

Ғаилә һәм ғаилә ағзалары тураһындағы әҫәрҙәр. Ғаилә, бала саҡ, ололар һәм балалар араһындағы мөнәсәбәттәр яҙыусылар ижадында һәм фольклор әҫәрҙәрендә.

Әҙәби әҫәрҙең планын төҙөү: текст өлөштәре һәм уларҙың төп темаһы. Әҫәр йөкмәткеһен иллюстрацияла сағылдырыу.

Библиографик мәҙәниәтте тәрбиәләү. Китап – кәрәкле белем сығанағы икәнлекте төшөндөрөү. Китап элементтары: китаптың тышы, эстәлеге, һүрәттәре һәм уның аннотацияһы. Китап төрҙәре: уҡыу, әҙәби, белешмә.

Китапты тематик каталог йәки тәҡдим ителгән исемлек менән һайларға өйрәнеү.

Интернет селтәренән проект эштәрҙе башҡарыу өсөн тейешле мәғлүмәтте таба белеү.

Уҡыу өсөн тәҡдим ителгән әҫәрҙәр:

***1 бүлек.* Мине уратып алған донъя.**

Кәтибә Кинйәбулатова. Һанашмаҡ «Һин ҡайҙан?».

Зөлфәр Хисматуллин. Хикәйә «Уҡыуҙа ярҙам».

Мостай Кәрим. Повесть «Мәктәп хәтирәләре» *(өҙөк).*

Айһылыу Йәғәфәрова. Тиҙәйткес «Ҡайсылар уйнай».

Гөлфиә Юнысова. Хикәйә «Рәсем төшөрәбеҙ».

Вәзих Исхаҡов. Хикәйә «Минең хыялым».

Фәүзиә Рәхимғолова. Шиғыр «Йөҙ юл».

***2 бүлек.* Мин һәм минең ғаиләм.**

Рәис Низамов. Хикәйә «Йомшаҡ ҡулдар».

Ынйыҡай Исламғолова. Хикәйә «Әсәйемә ярҙам итәм».

Рәил Байбулатов. Хикәйә «Атайыма ярҙам итәм».

Фирҙәүес Хисамитдинова. Мәҡәлә «Нимә ул шәжәрә?» *(өҙөк).*

Әлфинур Вәхитова. Шиғыр «Тыуған көн».

Мостай Кәрим. Повесть «Нимә ул тәбиғәт?» *(өҙөк).*

***3 бүлек.* Тыуған ерем – Башҡортостан**

Тәнзилә Дәүләтбирҙина. Хикәйә «Мәктәп йылдары».

Башҡорт халыҡ әкиәте «Әминбәк» *(өҙөк).*

Факиһа Туғыҙбаева. Шиғыр «Матур баш ҡалам».

Рауил Бикбаев. Хикәйә «Салауат Юлаев һәйкәле».

Фәрит Иҫәнғолов. Хикәйә «Өфө урамдары буйлап».

Ғилемдар Рамаҙанов. Шиғыр «Башҡортостан – бай ил».

Фәрзәнә Ғөбәйҙуллина. Хикәйә «Ҡурайсы Йомабай Иҫәнбаев».

Рус халыҡ әкиәте «Төлкө һәм торна».

Башҡорт халыҡ йыры «Түңәрәк күл».

Евгений Кучеров. Хикәйә «Ҡанатлы дуҫтар») (Ф. Ғөбәйҙуллина тәржемәһе).

Сөләймән Муллабаев. Шиғыр «Йомарт йәй».

Ҡобайыр «Минең Уралым» (өҙөк).

Рауил Бикбаев. Хикәйә «Бөйөк Еңеү».

Заһир Мәхмүтов. Әкиәт «Дүрт миҙгел».

Ижади эшмәкәрлек

Әкиәттәге кеүек тылсымлы белдереүҙәр, телеграммалар төҙөү.

Әҫәрҙең презентацияһын эшләү. Китапҡа презентация төҙөү.

Көлкөлө шиғырҙың йөкмәткеһе буйынса виртуаль әкиәт-мультфильм төҙөп башҡарыу (алдан үткәрелгән әҙерлек буйынса). Художник-анималист, режиссер, оператор һәм тексты һөйләүсе актерҙар ролдәрен билдәләү.

Бирелгән тема буйынса өйрәнелгән әҫәрҙәр нигеҙендә бәләкәй генә күләмле текстар төҙөү (текст-һүрәтләү, текст-хикәйәләү).

Уҡылған әҫәрҙәр тураһында яҙма мәғлүмәт туплау (дәфтәрҙә, йә көндәлектә). Унда төп геройҙарҙың исемен, башҡарған эш-хәрәкәттәрен яҙып барыу аҙаҡтан тексты һөйләгәндә ҙур ярҙам буласаҡ. Йөкмәткегә ҡағылышлы һүрәттәр төшөрөп, уларҙың аҫтына тейешле яҙыуҙар ҡалдырыу.

Ҡыҫҡа ваҡытта үтәлә торған проект эштәре башҡарыу: “Минең ҡалам/ Минең ауылым”, “Минең исемем нимә аңлата?” һ.б.

Йылға-тау, күлдәр һәм ҡалалар исеменә ребустар, кроссвордтар төҙөү.

4 4класс

Телмәр һәм уҡыу эшмәкәрлеге

Прозаик һәм поэтик әҫәрҙе әҙерлекһеҙ ҡысҡырып уҡыу. Рәсми һәм уҡып, өйрәнеү өсөн бирелгән текстарҙы уҡыу.

Тыуған ил тураһында. Тыуған илде, тыуған ерҙе һәм уның тәбиғәтен һөйөү – әҙәбиәттә мөһим урын алған. Илдең, тыуған яҡтың үткәнен белеү, уның менән ғорурланыу, бөгөнгө йәшәйеште тағы ла яҡшыраҡ итеү - әҫәрҙәрҙең төп идеяһы булып тороуҙы төшөндөрөү.

Әҫәр исеменең төп идеяны һәм әҫәрҙең йөкмәткеһен асып биреүҙә тотҡан урынын төшөндөрөүҙе дауам итеү. Тыуған ил тураһындағы әҫәрҙәрҙә һүрәттәрҙең, репродукцияларҙың уйнаған роле.

Әҫәрҙе тасуири уҡыуҙа ҡулланылған саралар: интонация, темп, ритм, логик баҫым.

Төшөнсәләр: көләмәс, эпос, әҫәрҙең төҙөлөшө (башы, ваҡиғаларҙың бер-бер артлы теҙелеп үҫеше (завязка), иң төп нөктәгә етеү ваҡыты (кульминация), сиселеүе (развязка), эпизод, метафора.

Фольклор (ауыҙ-тел ижады) - уның кескәй күләмле әҫәрҙәре (һамаҡтар, һанашмаҡтар, мәҡәлдәр, тиҙәйткестәр, уйҙырмалар, йомаҡтар). Йомаҡ төрҙәре менән таныштырыу.

Әкиәт төрҙәре (хайуандар тураһында, көнкүреште һүрәтләүсе, тылсымлы әкиәттәр). Әкиәттәрҙең геройҙары, ваҡиға барған урыны, төҙөлөшө һәм телмәре. Әкиәттең планын төҙөү.

Әҙәби әкиәт. Башҡорт яҙыусыларының әкиәттәре. Автор әкиәттәренең үҙенсәлектәре: сюжет, герой, теле. Аннотация төҙөү.

Халыҡ йырҙары, уларҙың үҙенсәлектәре, темаһы. Йырҙар уятҡан хис-тойғолар. Ҡобаир – мөһим тарихи ваҡиғаға йәки батырҙарҙы данлауға бағышланған шиғри әҫәр, көйһөҙ йыр. Уларҙы халыҡ быуаттар аша һаҡлап ҡала алған. Эпос – батырлыҡты хикәйәләп яҙылған әҙәби әҫәр төрө. “Урал батыр” эпосы.

Ҡобаир һәм эпостың темаһы, теле.

Репродукция - фольклор әҫәрҙәрен һүрәтләү сараһы.

Лирик әҫәрҙәр – авторҙың хис-тойғоларын уҡыусыларға еткереү сараһы.

Тәбиғәт күренештәре поэттарҙың һәм яҙыусыларҙың әҫәрендә (Гөлфиә Юнысова, Рәшит Ниғмәти, Мәжит Ғафури, Факиһа Туғыҙбаева һ.б.). Рәссамдар ижадында пейзажда (Александр Бурзянцев, Әхмәт Лотфуллин һ.б.) әҙәби әҫәрҙәрҙең сағылышы. Һүрәтләү тексында (эпитет, сағыштырыу, йәнләндереү) һәм һынлы сәнғәттә, йәғни һүрәттә (төҫ, композиция) пейзаж нисек сағылдырыла, уларҙы бер-береһе менән сағыштырырға өйрәтеү.

Хикәйә – ысынбарлыҡты сағылдырыу, хәбәрләү, хикәйәләү төрө. Унын төҙөлөшө (башы, ваҡиғалар үҫеше, иң ҡыҙған мәле һәм сиселеше). Хикәйәнең сюжеты: төп ваҡиғалар, төп геройҙар, башҡа ҡатнашыусылар; әҫәрҙе һөйләүсене авторҙан айырыу.

Эпизод – хикәйәнең бер өлөшө.

Һүрәтләү һәм фекерләү текстарының айырмаһы.

Йәнлектәргә бағышланған әҫәрҙәр. Кешенең хайуандарға булған мөнәсәбәте: тоғролоҡ, ҡайғыртыу, хәстәрләү, яратыу. Хикәйәләүҙең үҙенсәлектәре: тема, геройҙар, ваҡиғаларҙың ысынбарлыҡҡа тап килеүе, композиция, ваҡиға барған урынды һүрәтләү .

Балаларға бағышланған һәм балалар тураһындағы әҫәрҙәр. Әҙәби әҫәрҙең төп геройы: йәшәгән осоро һәм урыны, тышҡы торошо, ҡиәфәте һәм холоҡ-фигел сифаттары. Әҫәрҙең тарихи ваҡиғаларға нигеҙләнеп, шул дәүерҙе сағылдырып яҙылыуы: ауыл балалары яҙмышы, һуғыш балалары. Сюжеттың төп ваҡиғалары, геройҙарҙың уларға ҡарата мөнәсәбәте. Һуғыш ваҡытында әхлаҡи сифаттар сағылышы.

Көлкөлө әҫәрҙәр (көләмәс). Сюжеттың көлкөлө, мәрәкәле, мәҙәкле булыуы. Текстың үҙенсәләге булып арттырыу, шаяртыу тора.

Библиографик мәҙәниәтте тәрбиәләү. Уҡыу эшмәкәрлегендә төп ҡиммәт булып әҫәрҙе аңлап, уның йөкмәткеһенә төшөнөп уҡыу тора. Китап – мәҙәниәттең айырым бер төрө икәнлекте аңлатыу. Уҡыуға тиклем китап тураһында алдан мәғлүмәт ала белергә өйрәтеү: тышы, йөкмәткеһе, аннотацияһы, баш һүҙе, һүрәттәре. Китап уҡыусы үтәй торған талаптар. Йәш кимәленә тап килгән һүҙлектәр, энциклопедиялар ҡулланыу.

Рәсәйҙәге тәүге китаптар тураһында дөйөм төшөнсә: Кирилл һәм Мефодийҙың беренсе славян әлифбаһы. Ҡол Ғәлинең "Ҡисса һәм Йосоп" – башҡорт һәм татар халыҡтарының тәүге яҙма китаптары. В. В. Катаринскийҙың (1892 г.) тәүге "Башҡорт әлифбаһы".

Әҙәбиәт ғилеме тураһында ябай ғына төшөнсәләр биреүҙе дауам итеү һәм уҡыу барышында әҫәрҙәрҙе тикшергәндә ҡулланыу: жанрҙар төрлөлөгө, сәсмә фольклор, әкиәт, хикәйә, ҡобайыр, шиғыр, төп герой, төп идея, портрет, пейзаж, ритм, рифма.

Сағыштырыу, йәнләндереү, метафораның башҡорт әҙәбиәтендә милли үҙенсәлеге.

Уҡыу өсөн тәҡдим ителгән әҫәрҙәр:

***1 бүлек.* Мине уратып алған донъя.**

Зәйнәп Бейешева. Шиғыр «Хәйерле көн!».

Факиһа Туғыҙбаева. Хикәйә «Тәмле һүҙҙәр».

Валентина Осеева. Хикәйә «Тылсымлы һүҙҙәр» (А. Йәғәфәрова тәржемәһе).

Нажия Игеҙйәнова. Хикәйә «Уҡыу – ул хеҙмәт!».

Муса Ғәли. Һанашмаҡ «Сәғәт нимә ти?».

Рәми Ғарипов. Шиғыр «Тыуған тел – һинең донъяң».

Зәйнәп Бейешева. Хикәйә «Талҡаҫ күле» (повестан өҙөк).

Мәжит Ғафури. Хикәйә «Аҡ күл».

«Шихандар – тәбиғәт ҡомартҡылары» (“Башҡорт энциклопедияһы”нан фәнни- популяр текст).

2 бүлек. **Мин һәм минең ғаиләм.**

Рәшит Ниғмәти. Поэма «Нимә ул Ватан?» *(өҙөк)*.

Ризаитдин Фахретдин. Хикәйә «Тәрбиәле бала».

Башҡортостан Республикаһының халыҡ рәссамы Әхмәт Лотфуллиндың «Өс ҡатын», «Әсәйем портреты» һүрәттәре *(таныштырыу һәм һүрәтләү)*.

Альбина Рамаҙанова. Хикәйә «Ялҡаулыҡ кешене боҙа».

Башҡорт халыҡ әкиәте «Олатайым васыяттары».

Марсель Сәлимов. Көлкөлө хикәйә «Алдашыу – насар ғәҙәт».

3 бүлек. **Тыуған ерем – Башҡортостан**

Луиза Ихсанова. «Башҡортостан – йырҙар иле» *(фәнни-популяр текст)*.

Йыр «Шаймуратов генерал» (Ҡадир Даян һүҙҙәре, Заһир Исмәғилев музыкаһы).

Рәис Әфләтунов. Хикәйә «Башҡорт бейеүе».

Василий Власов. «Башҡорт балы» *(фәнни-популяр текст)*.

«Ҡымыҙ» *(фәнни-популяр текст)*.

Башҡорт халыҡ әкиәте «Ҡурай».

«Асылыкүл – Башҡортостан ынйыһы *(фәнни-популяр текст)*.

Башҡорт халыҡ әкиәте «Ирәндек».

«Урал батыр» эпосы *(өҙөк)*.

Ҡобайыр «Уралда» *(өҙөк)*.

Көләмәс – башҡорт фольклорының жанры.

Башҡортостан Республикаһының халыҡ рәссамы Александр Бурзянцевтың ижады. Пейзаждар: «Ҡариҙел», «Ҡыш, һау бул!» *(танышыу һәм һүрәтләү)*.

«Башҡорт ҡалалары» *(фәнни-популяр текст)*.

Мостай Кәрим. «Ҡайын япрағы тураһында»*(өҙөк, 1 өлөшө)*.

Йомаҡтар, мәҡәлдәр, һанашмаҡтар, телтөҙәткестәр, тиҙәйткестәр.

Ижади эшмәкәрлек

Һүрәтләү саралары билдәләй белеү. Тикшерелгән әҫәрҙәр нигеҙендә текстарҙы төҙәтеү, йә уларҙы уйлау (һүрәтләү тексы, хикәйәләү тексы, фекерләү тексы).

Сюжеттың үҫешен алдан күҙаллау. Персонаждың эш-ҡылығына ҡарата һорауҙарға яуап биреү, баһалама төҙөү. Әҫәрҙе тасуири уҡыу саралары аша аныҡлау, асыҡлау. Уҡылған әҫәрҙең аҙағын уйлап сығарып, тамамлап ҡуйыу.

Бирелгән план буйынса текст төҙөү; төп геройҙың портретын һүрәтләү моделен төҙөү, йә бирелгән модель буйынса уның портретын уйлап сығарыу.

Ижади эштәр портфолияһын төҙөү. Шәхси йәки бергәләп башҡарған проект эштәренең презентацияһын эшләү.

Уҡылған әҫәр буйынса текст төҙөү.

Әҙәби әҫәргә, ул һүрәтләнгән иллюстрацияларға таянып, төрлө йәштәге уҡыусыларға уның йөкмәткеһен еткереү маҡсатында үҙ-аллы телдән, йәки яҙма хәбәрләмә (текст) төҙөү.

Кроссвордтар, ребустар, башватҡыстар төҙөү.

“Минең яратҡан геройым”, “Башҡорттарҙың милли кейеме”, “Өләсәйем рецептары”, “Башҡортостандың тәбиғи ҡомартҡылары” һ.б. темаларына проект эштәр башҡарыу.

Башланғыс дөйөм белем биреү кимәлендә “Туған (башҡорт) телендә әҙәби уҡыу” предметы программаһын үҙләштереү буйынса билдәләнгән һөҙөмтәләр:

“Рәсәй Федерацияһында мәғариф тураһында”ғы законда һәм Федераль дәүләт башланғыс дөйөм белем биреү стандартында ҡуйылған талаптар буйынса “Туған (башҡорт) телендә әҙәби уҡыу” предметын өйрәнеп, дүртенсе класты тамамлаған уҡыусылар түбәндәге һөҙөмтәләргә эйә булырға тейештәр:

Шәхси һөҙөмтәләр:

Шәхси һөҙөмтәләр мәктәптә ойошторолған уҡыу һәм тәрбиә процесына бәйле һәм уның сағылышы булып тора. Уҡытыу һәм тәрбиә эше тыуған ерҙең тарихына, мәҙәниәтенә, халыҡ йолаларына, традицияларына таянып үткәрелә һәм был эштә “Туған (башҡорт) телендә әҙәби уҡыу” предметының әһәмиәте үтә лә ҙур.

Башҡорт теле дәресендә алынған аң-белем балаларға рухи аҙыҡ булып, уларға илен, халҡын, телен яратҡан шәхес булып үҫергә ярҙам итә. Уларҙа түбәндәге кешелек сифаттары тәрбиәләнә:

Гражданлыҡ һәм илһөйәрлек сифаттарын тәрбиәләү:

- бала үҙен Башҡортостандың һәм Рәсәйҙең бер вәкиле итеп күҙаллай, уларҙың тарихына, мәҙәниәтенә битараф булмаған шәхес булып үҫергә тырыша;
- башҡорт телен әҙәби әҫәрҙәр аша халыҡтың милли ҡомартҡыһы, мәҙәни байлығы итеп ҡабул итә;
- башҡорт теленең рус теле менән бер рәттән республиканың дәүләт теле һәм кешеләр менән аралашыу ҡоралы икәнлегенә төшөнә;
- тыуған яҡтың һәм илдең үткәненә, бөгөнгөһөнә, киләсәгенә битараф түгел, әҙәби әҫәрҙәр аша уларҙы өйрәнә, практик яҡтан традицияларҙы, йолаларҙы, ғөрөф-ғәҙәттәрҙе тергеҙергә һәм үҙләшерергә тырыша;
- башҡорт халҡына, шулай уҡ бергә аралашып йәшәгән башҡа милләт халыҡтарына хөрмәт менән ҡарай, телде, мәҙәниәтте шәхес буларaҡ үҫештә этәргес көс итеп ҡабул итә;
- кешенең йәмғиәттәге яуаплылығын, хоҡуҡтарын аңлай, һәр бер кешегә хөрмәтле булыу, дөрөҫ йәшәү ҡанундарын белергә һәм һаҡларға кәрәклекте әҙәби әҫәрҙәр аша ҡабул итеү.

Рухи һәм әхлаҡи тәрбиә:

- һәр бер кешенең үҙенә генә хас булған сифаттары булыуын таный һәм әҙәби әҫәр геройҙары аша уларҙы сағыштырырға һәм баһа бирергә өйрәнә;
- башҡаларҙы хөрмәтләү, улар менән ыңғай мөнәсәбәттә булыу, ауыр ваҡыттарҙа ярҙам ҡулы һуҙыу һыҙаттары формалаша;
- кешеләрҙе физик һәм мораль яҡтан насарлыҡҡа этәргән холоҡ-фигел торошон ҡабул итмәй, шулай уҡ тыйылған телмәр сараларын ҡулланыуҙы хупламай;
- тиҫтерҙәре менән төрлө эшмәкәрлектә ҡатнаша, конфликт осраҡтары тыуҙырмай, бәхәс тыуғанда уны тауышһыҙ, ҡысҡырышһыҙ сисә белеү һәләтенә эйә була башлай, шулай уҡ әҙәби әҫәрҙәрҙә һүрәтләнгән быңдай насар күренеште хәл итеү сараларын ҡулланырға тырыша.

Эстетик тәрбиә:

- мәҙәниәткә ҡарата хөрмәтле, халыҡ йолаларына, ижадына һәм сәнғәт төрҙәренә ыңғай ҡарашлы;
- үҙен күңеле ятҡан ижади эшмәкәрлектә һынап ҡарау теләге бар.

Физик тәрбиә, һау булып үҫеү мәҙәниәтен формалаштырыу:

- йәшәйештә һау һәм хәүефһеҙ йәшәү ҡағиҙәләрен үтәргә тырышыу (үҙе һәм башҡалар өсөн), шулай уҡ интернет селтәрендә өҫтәлмә мәғлүмәт эҙләү барышында;

- физик һәм психик һаулыҡҡа һаҡсыл ҡараш тәрбиәләү, аралашыу ҡағиҙәләрен үтәү һәм үҙ дәрәжәһен, уй-фекерен яҡлауҙа тейешле телмәр сараларын ҡуллана белеү.

Хеҙмәт тәрбиәһе:

- кеше тормошонда һәм йәмғиәттә хеҙмәттең ҡиммәтен аңлау, шулай уҡ әҙәби әҫәрҙә һүрәтләнгән осраҡтар аша ҡабул итеү. Хеҙмәт һөҙөмтәләренә һаҡсыл һәм яуаплы булыу. Төрлө хеҙмәт эшмәкәрлегендә ҡатнашып, практик күнекмәләргә эйә булырға ынтылыу. Төрлө һөнәрҙәргә ҡыҙыҡһыныу күрһәтеү, шулай уҡ улар тураһында әҙәби әҫәрҙәр аша танышыу.

Экологик яҡтан тәрбиә:

- тәбиғәткә ҡарата һаҡсыл булыу, әҙәби әҫәрҙәр аша уны ҡурсылау, һаҡлау сифаттарын тәрбиәләү;
- тәбиғәткә зыян килтереүҙе ҡабул итмәү.

Фәнни яҡтан донъяны танып-белеү ҡиммәттәре:

- уратып алған донъя тураһында фәнни төшөнсәләрҙең формалашыуы, шулай уҡ әҙәбиәткә ҡағылышлы булған төшөнсәләрҙе үҙләштереү процесы аша ҡабул итә;
- әҙәби уҡыу аша аң-белемгә ҡарата ҡыҙыҡһыныу, әүҙемлек, үҙ аллылыҡ, отҡорлоҡ, яңылыҡҡа ынтылыш тәрбиәләү.

Метапредмет һөҙөмтәләр:

“Туған (башҡорт) телендә әҙәби уҡыу” предметының йөкмәткеһен үҙләштереү һөҙөмтәһендә уҡыусыларҙа түбәндәге **танып-белеү универсаль уҡыу күнекмәләре** формалашасаҡ:

Төп логик күнекмәләр:

- төрлө типтағы текстарҙы сағыштырыу, оҡшашлыҡтарын табыу;
- текстарҙы билдәле бер үҙенсәлеге буйынса төркөмләү;
- мәҡәлдәрҙе, әйтемдәрҙе, тотороҡло һүҙбәйләнештәрҙе (фразеологизмдарҙы) төркөмләүгә уларҙың төп билдәһен асыҡлау;
- рус телендә алған белемдәрен башҡорт телен өйрәнгәндә ике телде сағыштырыу нигеҙендә ҡуллана белеү;
- уҡытыусы тәҡдим иткән алгоритмға таянып, текстарҙы төркөмләү өсөн улар араһындағы оҡшашлыҡты һәм айырманы билдәләү;
- уҡыу һәм практик күнегеүҙе башҡарыу өсөн етешмәгән мәғлүмәтте бирелгән алгоритм буйынса билдәләп, эҙләй белеү;
- текстка анализ яһағанда сәбәп-һығымта бәйләнештәрен билдәләй белеү.

Төп эҙләнеү-тикшереү күнекмәләре:

- уҡытыусы ярҙамында маҡсатты билдәләп, телмәр осрағына ярашлы үҙенең уй-фекерен үҙгәртеүҙе планлаштыра белеү;
- күнекмәне үтәү буйынса бирелгән бер нисә варианттан иң отошлоһон һайлай белергә өйрәтеү (бирелгән күрһәткестәр буйынса);
- бирелгән план буйынса мини- тикшереү, шулай уҡ проект эше башҡара алыу,

- төрлө аралашыу осраҡтарында ололар һәм тиҫтерҙәре менән тейешле этикет ҡағиҙәләрен һаҡлап, ыңғай мөнәсәбәттә эш итә белеү;
- тексты мәғәнә яғынан анализлағанда, уҡытыусы ярҙамында уның барышында һорауҙар бирергә, һығымта яһарға өйрәнә. Һығымталарҙы дәлилдәр менән нығыта белеү.
- күнегеүҙе үтәү өсөн етешмәгән мәғлүмәтте таба белеү.

Мәғлүмәт менән эшләү:

- практик күнекмәләрҙе үтәү маҡсатында мәғлүмәт табыуҙа һүҙлектәр, белешмә ҡулланмалар ҡулланыу; алгоритм буйынса тейешле мәғлүмәтте табып ҡуллана, уның дөрөҫлөгөн уҡытыусы өйрәтеүенсә тикшерә белеү;

-бирелгән алгоритм буйынса кәрәкле мәғлүмәтте тейешле сығанаҡтан таба белеү;

- интернеттан мәғлүмәт эҙләгәндә информация хәүефһеҙлеге ҡағиҙәләрен ололар ярҙамында һаҡлап, улар менән кәңәшләшеп эш итергә күнегеү;

- телмәр бирәмектәрен тикшереү йәки күҙәтеү һөҙөмтәләре буйынса лингвистик мәғлүмәтте үҙ-аллы схемалар, таблицалар аша еткерә белеү.

Башланғыс мәктәп аҙағында уҡыусыларҙа **коммуникатив универсаль уҡыу күнекмәләре** формалаша:

Аралашыу:

- таныш мөхиттә аралашыуҙың маҡсаты һәм шарттарына ярашлы әйтелгән уй-фекерҙе ҡабул итеү һәм уға ҡаршы яуап биреү, үҙ хис-тойғоһон белдерә алыу;

- әңгәмәсегә хөрмәтле ҡараш булып, диалог ҡороу һәм бәхәсләшеү ҡағиҙәләрен үтәү;

- һәр кемдең төрлө яҡлы ҡараш фекерләү мөмкинлеген аңлау;

- үҙ уй-фекерен уйлап, дәлилдәр менән нығытып, әйтә белеү;

- бирелгән темаға диалог ҡора алыу, һорауҙарға ҡыҫҡа йәки тулыһынса асыҡлап яуап ҡайтара белеү. Диалогты башлап йәки дауам итеп алып китә алыу;

- һөйләшеү шарттарынан сығып, телдән һәм яҙма текстар (һүрәтләү, фекерләү, хикәйәләү) төҙөй алыу;

- парлашып һәм төркөмдә эшләнгән эш һөҙөмтәһе буйынса (күҙәтеүҙәргә һығымта, мини-тикшереү, проект эш башҡарыу) башҡалар алдында бәләкәй күләмле сығыш яһай алыу;

- сығыштың тексына күрһәтмә материал (һүрәт, фото, плакат, таблица) һайлап өҫтәй белеү.

Берлектәге эшмәкәрлек:

- оҙаҡ йәки ҡыҫҡа ваҡытта башҡарыла торған коллектив эштәрҙең маҡсаттарын һәм үтәлеү этаптарын билдәләй белеү (проект эше, мини-тикшереү һ.б.);

- төркөмдә бергәләп башҡарылған эште һәм уның һөҙөмтәһен һөйләшеп, килешеп, ролдәр буйынса бүлешеп башҡарырға әҙер булыу;

- төркөмдә бергә эшләгәндә төрлө ролдәрҙе башҡара алыу һәләтен үҫтереү (етәксе, башҡарыусы), үҙ-аллылыҡ, зирәклек, әүҙемлек күһәтеү;

- эште етәкләргә, ҡушылған эште үтәргә, башҡалар ҡарамағында эшләргә, килеп сыҡҡан бәхәсте сисергә әҙерлек күрһәтеү;

- эштең үҙ өлөшөн үтәүгә яуаплы ҡарау;

- дөйөм эшкә үҙе индергән өлөштө баһалай белеү;

- бирелгән өлгөләр буйынса бергәләп башҡарыла торған проект эшен үтәй алыу.

Башланғыс мәктәп аҙағында уҡыусыларҙа **эште көйләүсе универсаль уҡыу күнекмәләре** формалаша:

Үҙ эшеңде ойоштороу:

- уҡыу күнегеүҙәрен үтәү өсөн бирелгән эште башҡарыу планын һәм тәртибен билдәләү;

Үҙ эшеңде тикшереү:

- күнегеүҙәр үтәгәндә уңыштың йәки хатаның сәбәбен асыҡлау;
- уҡыу эшмәкәрлегенә бәйле ябай ғына һөйләмдәр менән үҙ фекерен әйтә һәм үҙенең дөрөҫлөгөн иҫбатлай алыу;
- тексты анализлау буйынса эшен үҙ аллы тикшереп, баһалай белеү һәләтенә эйә булыу;
- текстар менән эшләгәндә ебәрелгән хатаны табып, төҙәтә белеү;
- үҙе башҡарған эште класташтарының эше менән сағыштырып, бирелгән критерийҙар буйынса дөрөҫ итеп баһалай белергә өйрәнеү.

Предмет һөҙөмтәләре

"Туған (башҡорт) телендә әҙәби уҡыу" предметын дүрт йыл буйынса уҡытыу балала туған телгә ҡарата һөйөү, уны өйрәнеүгә теләк һәм ынтылыш тәрбиәләй. Бала үҙен Башҡортостандың һәм Рәсәйҙең бер вәкиле итеп күҙаллай башлай, уларҙың тарихына, мәҙәниәтенә битараф булмаған шәхес булып үҫергә тырыша, башҡорт телен халыҡтың милли ҡомартҡыһы, мәҙәни байлығы итеп ҡабул итә.

Башҡорт теленең рус теле менән бер рәттән республиканың дәүләт теле һәм кешеләр менән аралашыу ҡоралы икәнлегенә төшөнә. Бала башҡорт телендә уҡып, һөйләшеп, тирә-йүндә кешеләр менән аралашырға өйрәнеп, үҙендә оло ғорурлыҡ тойғолары һиҙә башлай.

Бала башҡорт телендә яҙылған әҫәрҙәрҙе уҡып:

- башҡорт телендә ижад ителгән әҫәрҙәрҙе һәм ауыҙ-тел ижадын өйрәнеп, телдең милли-мәҙәни ҡиммәт, тормошто танып-белеүҙең айырым бер төрө икәнлеген аңлай. Башҡорт әҙәбиәте донъя мәҙәниәтенең бер күренеше буларак әхлаҡи ҡиммәттәрҙе һәм традицияларҙы һаҡлаусы һәм уларҙы быуындан-быуынға еткереүсе сара булып торғанына төшөнә;
- әҙәби әҫәрҙәрҙе өйрәнеү нигеҙендә башҡорт теленең үҙ ара аралашыуҙа уйнаған роле үтә лә ҙур икәнлекте аңлай;
- башҡорт телендә әҙәби әҫәрҙәр уҡыу баланы шәхси яҡтан үҫтерә; тирә-йүнде, милли мәҙәниәтте һәм тарихты тәрәнерәк өйрәнергә, үҙен башҡорт халҡының бер өлөшө итеп тойорға мөмкинлек бирә;
- уҡылған әҫәрҙәр аша әхлаҡи ҡағиҙәләрҙе дөрөҫ ҡабул итергә, әҫәр геройҙары аша был нормаларҙың ысынбарлыҡтағы үтәлеше менән сағыштырыу мөмкинлеген бирә;
- башҡорт теленә генә хас булған һүрәтләү саралары (метафора, сағыштырыу, эпитет) менән таныша;
- уҡыу күнекмәләрен (ҡысҡырып уҡыу, эстән уҡыу), нәфис әҙәбиәт, фәнни-популяр, уҡыу-өйрәнеү текстарын үҙгәртеүҙе, тикшереүҙе нығыта, үҫтерә;
- әҫәрҙәрҙе уҡыу тәжрибәһен телмәр үҫтереүҙә әүҙем ҡулланыу (уҡылған һәм тыңланған тексты тикшереүҙә ҡатнашыу; текстҡа таянып, үҙ фекерен дәлилләй

белеү; текст йөкмәткеһен тулыһынса, йәки ҡыҫҡаса һөйләп биреү; уҡылған текст буйынса телдән хикәйә төҙөү, шиғырҙы яттан һөйләү);

- үҙ аллы кәрәкле әҫәрҙе һайлай белеү, үҙен ҡыҙыҡһындырған әҫәрҙәр менән уҡыу өлкәһен байытыу;

- өҫтәлмә мәғлүмәт йыйыу өсөн белешмә сығанаҡтар ҡулланыу.

Һәр класс буйынса предмет һөҙөмтәләре

Беренсе класс аҙағында:

- уҡыу күнегеүҙәрен башҡарыу һәм көнкүрештә ҡулланыу өсөн уҡыуҙың кәрәклеген аңлау: һорауҙарға яуап биреү, әҙәби әҫәрҙәрҙә көнкүрештә йәмғиәт ҡағиҙәләрен һаҡлап йәшәй белеүҙе, башҡорт халҡының традицияларын сағылдырған күренештәрҙе табыу;

- ижекләп уҡыуҙан талғын рәүештә бөтөн һүҙҙәрҙе дөрөҫ итеп уҡыу техникаһына күсеүҙе үҙләштереү; ҡысҡырып, уҡығанды аңлап, һүҙҙәрҙә тулыһынса хәрефтәрен төшөрөп ҡалдырмай, йә урындарын алыштырмай бәләкәй күләмле әҫәрҙе уҡыу. Уҡыу темпы – минутына 30 һүҙ (оценка – баһа ҡуйылмай).

- орфоэпия ҡағиҙәләрен һәм тыныш билдәләрҙе һаҡлап, Тыуған ил, ғаилә, балалар, тәбиғәт тураһында 2- нән дә кәм булмаған шиғырҙы яттан һөйләү;

- тексты һөйләмдәр йыйылмаһынан айыра белеү;

- шиғри һәм проза телмәрҙе айырыу;

- фольклорҙың һәм әҙәби әҫәрҙең жанрҙарын айырыу (йомаҡ, мәҡәл, һамаҡ, әкиәт, хикәйә, шиғыр);

- уҡылған һәм тыңланған әҫәрҙең йөкмәткеһен аңлау һәм уның йөкмәткеһе буйынса бирелгән һорауҙарға яуап биреү;

- уҡылған һәм тыңланған әҫәргә ябай ғына анализ бирә белеү: әҫәрҙә ваҡиғаларҙың теҙелеп китеү тәртибен асыҡлау, геройҙарҙың эшенә, ҡыланышына (ыңғай һәм насар) характеристика биреү, таныш булмаған һүҙҙең мәғәнәһен һүҙлек аша билдәләү;

- уҡылған һәм тыңланған әҫәрҙе тикшереүҙә ҡатнашыу: әҫәрҙән алған хис-тойғолар тураһындағы һорауҙарға яуап биреү; әңгәмә барышында өйрәнелгән әҙәби төшөнсәләрҙе ҡуллана белеү (автор, герой, тема, идея, тестың исеме, әҫәрҙең йөкмәткеһе), яуаптарҙы текстан өҙөктәр табып иҫбатлау;

- терәк һүҙҙәргә, һорауҙарға, һүрәттәргә, бирелгән план ярҙамында әҫәрҙең йөкмәткеһен ваҡиғалар килеү барышын һаҡлап телдән һөйләп биреү;

- дөрөҫ әйтелеште, баҫымды һаҡлап, тексты ролдәргә бүлеп уҡыу;

- бирелгән алгоритм буйынса әҫәрҙең йөкмәткеһенә кәм тигәндә 3 һөйләмдән торған үҙ уй-фекерен әйтә белеү;

- әҫәрҙең исемен уның йөкмәткеһе менән сағыштырып, һығымта биреү;

- тауыш интонацияһы тураһында төшөнсәләре бар (пауза, ритм, терәк һүҙҙе айырыу һ.б.);

- шиғыр уҡығанда ритмды, темпты, тауыш көсөн дөрөҫ ҡулланыу;

- әҫәрҙә тауыш аша хис-тойғоларҙы билдәләй белә (шатланыу, ҡыуаныу, күңелһеҙләнеү, ҡайғырыу, битарафлыҡ һ.б.);

- әкиәтте, көлкөлө шиғырҙы, хикәйәне бер-береһенән айыра белеү;

- таныш булмаған һүҙҙе дәреслектәге һүҙлек ярҙамында аңлата белеү;

- уҡылған, йәки тыңланған әҫәр буйынса әңгәмәлә ҡатнашҡанда өйрәнелгән әҙәби төшөнсәләрҙе ҡуллана белеү (тема, әҫәрҙең төп идеяһы, әҫәрҙең исеме, йөкмәткеһе, халыҡ әкиәте, автор әкиәте);

- башы бирелгән тексты дауам итеп телдән һәм яҙма рәүештә уйлап сығарыу (кәм тигәндә 3 һөйләмдән торған);

- китаптың йәки дәреслектең тышы, йөкмәткеһе, һүрәттәре буйынса уның эстәлеген билдәләй белеү;

- тәҡдим ителгән исемлек, йәки ололар кәңәше буйынса китап һайлай белеү, бирелгән алгоритм буйынса уҡылған китап тураһында һөйләү;

- өҫтәлмә мәғлүмәт алыу маҡсатында белешмә сығанаҡтарға мөрәжәғәт итә белеү.

Икенсе класс аҙағында:

- тирә-йүнде танып-белеү, үҙ-үҙеңде һәм милли мәҙәниәтте, тарихты яҡшыраҡ өйрәнеүҙә башҡортса әҫәрҙәрҙе уҡыу мөһимлеген аңлау;

- телмәр үҫешен үҙ аллы үҫтереүҙә китап уҡыуҙың мөһимлеген аңлау; уҡылған һәм тыңланған әҫәрҙәрҙе тикшереүҙә әүҙем ҡатнашыу;

- халыҡ һәм автор әкиәттәренең айырмаһын һәм оҡшашлығын билдәләү;

- дәреслектә бирелгән һүҙлекте һүҙҙең мәғәнәһе буйынса өҫтәлмә мәғлүмәт алыу өсөн ҡуллана белеү;

- әҫәр геройҙарын тышҡы ҡиәфәте, хәл-ҡылығы, телмәре, башҡаларға булған мөнәсәбәте буйынса баһалай белеү;

- йәнлектәргә мәрхәмәтле булыу, кешеләргә ҡарата ихтирамлы, хөрмәтле, ярҙамсыл була белеү кеүек хис-тойғоларҙы аңлай, ҡабул итә һәм үҙендә тәрбиәләргә тырыша;

- авторҙың геройға булған мөнәсәбәтен аңлай;

- шиғри әҫәрҙәрҙең үҙенсәлеген тойомлай, прозаик әҫәр менән сағыштырып, айырмаһын билдәләй;

- әҫәрҙә ысынбарлыҡты тылсымлы һүрәтләүҙән айыра белә;

- әкиәттең төҙөлөшөн билдәләй, иллюстрацияла әкиәттең ниндәй сюжеты һүрәтләнгән, таба, һөйләй белә;

- әкиәттә образдар һүрәтләү өсөн ҡулланылған алымдарҙы (ҡабатланыу, арттырыу, сағыштырыу) билдәләй ала;

- халыҡ әкиәттәренең төрөн (тылсымлы әкиәт, көнкүреш, йә хайуандар тураһында) билдәләй белә;

- шиғырҙа рифманы, ритмды күҙәтеп, билдәләй белә;

- дәреслектә бирелгән мәҡәлдәрҙең мәғәнәһен аңлай, уларҙы уҡылған әҫәрҙең йөкмәткеһе менән сағыштырып, һығымта яһай;

- өйрәнелгән әҫәрҙәр буйынса викторина, кроссворд, башватҡыстар төҙөй ала;

- өҫтәлмә мәғлүмәт алыу маҡсатында белешмә сығанаҡтарға мөрәжәғәт итә белеү;

- үҙе һайлап алып шиғырҙы яттан һөйләү;

- уҡылғандың йөкмәткеһендә тәрбиәүи осраҡтарға иғтибар итеп, уларға баһа бирә белеү (тәбиғәткә, кешеләргә, предметтарға ҡарата үҙ мөнәсәбәтен белдереп);

- тексҭа осраған метафораларҙа, эпитеттарҙа һәм сағыштырыуҙарҙа милли үҙенсәлектәрҙе тойомлай, улар тураһында ябай ғына төшөнсәләрҙе үҙләштереү;

- башҡорт телендәге әҫәрҙәрҙе уҡыу барышында үҙенең уҡыу күнекмәләрен камиллаштыра: ҡысҡырып уҡыу, эстән уҡыу, әҙәби һәм өйрәтеүсе текстарҙы төрлөсә үҙгәртә белеп, эш төрҙәрен үҙләштерә белеү;

- уҡылған һәм тыңланған әҫәрҙе тикшереүҙә ҡатнашыу: әҫәрҙән алған хис-тойғолар тураһындағы һорауҙарға яуап биреү; әңгәмә барышында өйрәнелгән әҙәби

төшөнсәләрҙе ҡуллана белеү (автор, герой, тема, идея, тестың исеме, әҫәрҙең йөкмәткеһе), яуаптарҙы текстағы өҙөктәр аша иҫбатлау;

- автор, төп герой, антоним, синоним, сағыштырыу тигән төшөнсәләрҙе аңлы рәүештә ҡулланыу;

- бер үк теманы төрлө жанрҙағы әҫәрҙәрҙә билдәләй белеү;

- уҡыу өлкәһен киңәйтеп, төрлөнән-төрлө яңы әҫәрҙәр уҡыу;

- әҫәрҙе уҡыуҙан йәки тыңлауҙан алынған хис-тойғолар тураһында һорауҙарға яуап биреү; был тәъҫораттарҙы башҡа сәнғәт төрҙәре аша ла алып булыуға төшөнә.

Өсөнсө класс аҙағында:

- башҡорт телендә әҫәрҙәрҙе өйрәнеү - башҡортса аралашырға, һөйләшергә, тирә яҡтың матурлығын асырға, күрергә, уның менән һоҡланырға өйрәнә башлай;

- тыуған әҙәбиәтте халыҡтың милли-мәҙәни ҡиммәте, тәрбиәүи ҡалыптарҙы һаҡлаусы һәм уны яңы быуынға тапшырыусы сара итеп ҡабул итә башлай;

- геройҙарҙың эш-хәрәкәтенә әхлаҡи яҡтан баһа бирергә һәм уны иҫбатларға өйрәнә;

- башҡорт әҙәбиәтен уҡыу аша уҡыу күнекмәләре камиллаша: ҡысҡырып һәм эстән уҡыу, әҫәрҙе тикшереү, уны ябай ғына алымдар менән үҙгәртә белеү;

- башҡортса әҫәрҙәр уҡыу баланың телмәрен үҫтерә, һөйләшеү тәжрибәһен арттыра. Бала шуға таянып, уҡылған, тыңланған тексты тикшереүҙә ҡатнаша ала; тексҡа таянып, үҙ фекерен әйтә һәм уны иҫбатлай белә; тексттың йөкмәткеһен тулыһынса, йәки ҡыҫҡаса һөйләп бирә ала; тексты герой исеменән тулыһынса һөйләп бирә;

- телдән терәк һүҙҙәргә, һүрәттәргә, һорауҙарға, план буйынса ваҡиғалар теҙмәһен һаҡлап, әҫәрҙең йөкмәткеһен һөйләп биреү;

- дөрөҫ әйтелеште, интонацияны һаҡлап, тексты ролдәргә бүлеп уҡыу;

- лирик һәм көлкөлө поэтик әҫәрҙәрҙе бер-береһенән айырыу;

- үҙенсәлектәре буйынса төрлө жанрҙағы әҫәрҙәрҙе айыра белеү (әкиәт, тиҙәйткес, һанашмаҡ, йыр, йомаҡ, хикәйә, шиғыр);

- әҫәрҙең төҙөлөшөн билдәләү: башы, аҙағы, ваҡиғалар барышы. Уны абзацтарға бүлеү, планын төҙөү;

- аңлы рәүештә әҫәрҙең төп мәғәнәһен, геройҙың портретын, эш-хәрәкәттәрен, ҡылығын билдәләп, уларға баһа биреү;

- төп геройҙың эш-хәрәкәттәренә, ҡылығына үҙ мөнәсәбен белдереү;

- дәреслектә бирелгән әҫәрҙәрҙә ҡулланылған сағыштырыу, һүрәтләү, эпитет алымдарын билдәләү;

- рәссамдәр ижад иткән пейзаждарҙа лирик һүрәтләүҙе сағыштырырға өйрәнеү;

- әҫәрҙәрҙә дуҫлыҡ, түҙемлек, хөрмәтләү, ярҙамсылыҡ, яратыу һәм хәстәрләү кеүек әхлаҡи һәм этик төшөнсәләрҙе билдәләй белеү;

- әҫәрҙең йөкмәткеһен һүрәтләүҙә иллюстратор-рәссамдың, аниматорҙың (терминды атамайынса) уйнаған роленә төшөнөү;

- бирелгән план буйынса әҫәрҙә ваҡиғалар барышын тергеҙеү;

- әҙәби әҫәрҙе фәнни-популяр текстан үҙенсәлектәре буйынса айыра белеү;

- бирелгән темаға кескәй генә күләмле текст төҙөү, уны дөрөҫләп, төҙәтә белеү;

- уҡыусы көндәлегендә үҙ-аллы уҡылған әҫәрҙең авторын, исемен, темаһын, персонаждар тураһында мәғлүмәттәр яҙып, яҙма алып барыу;

- шәжәрә, ҡобайыр, эпитет, аннотация, төп геройҙың портреты тигән төшөнсәләрҙе үҙләштереү;

- уҡылған, йә тыңланған әҫәр буйынса әңгәмәлә ҡатнашып, текстҡа таянып, үҙ фекерен әйтә белеү;

- исеменә, һүрәттәренә, йәки өҙөгө буйынса әҫәрҙең йөкмәткеһен билдәләргә тырышыу;

- текст буйынса үҙ-аллы һорауҙар төҙөү;

-

- тексты аңлар һәм өҫтәлмә мәғлүмәт табыр өсөн белешмә сығанаҡтар менән ҡуллана белеү;

- “Минең ҡалам/Минең ауылым”, “Минең исемем нимә аңлата?” темалары буйынса ҡыҫҡа ваҡытлы проект эштәре башҡарыу;

- Башҡортостандың тау-йылғалары, күлдәре, ҡалалары атамалары буйынса ребустар, кроссвордтар, башватҡыстар төҙөү;

- китапханала тематик картотеканы ҡуллана белеү;

- тылсымлы йөкмәткеле белдереүҙәр, телеграммалар төҙөү;

- көлкөлө шиғырҙар буйынса виртуаль видеояҙмалар эшләү (алдан үткәрелгән әҙерлек эш ярҙамында);

Дүртенсе класс аҙағында:

- башҡорт әҙәбиәтен уҡыуҙың үҙ аллы үҫеш өсөн мөһим булыуын аңлау;

- әҙәби әҫәр геройҙарының, авторҙың һүрәтләнгән ваҡиғаларға ҡарата булған уй-фекерен билдәләй алыу;

- башҡортса әҫәрҙәрҙе уҡыу аша баланың уҡыу күнекмәләре камиллаша: ҡысҡырып һәм эстән уҡыу, әҫәрҙе тикшереү, уны ябай ғына алымдар менән үҙгәртә белеү;

- баланың һөйләшеү тәжрибәһе арта: уның уҡылған, тыңланған тексты тикшереүҙә ҡатнаша алыуы;

- тексҡа таянып, үҙ фекерен әйтеү һәм уны иҫбатлай белеү;

- текстың йөкмәткеһен тулыһынса, йәки ҡыҫҡаса һөйләп бирә алыу;

- тексты герой исеменән тулыһынса һөйләп бирә белеү;

- уҡылған әҫәрҙәр нигеҙендә телдән ҡыҫҡа ғына күләмле текст төҙөү;

- үҙ аллы үҙе өсөн ҡыҙыҡлы булған әҫәрҙе һайлап, уҡыу даирәһен киңәйтеү;

- тексты аңлар һәм өҫтәлмә мәғлүмәт табыр өсөн белешмә сығанаҡтар менән ҡуллана белеү;

- хикәйәнең, повестың, шиғырҙың, йырҙың, көләмәстең, ҡобайырҙың, эпостың жанр айырмаһын билдәләй алыу;

- ике йәки бер нисә әҫәр өҙөгөн сағыштырып, уларҙа ҡаралған төп идеяны, автор ҡулланған образ тыуҙырыусы сараларҙы билдәләү;

- әҫәрҙәге персонаждың эш-хәрәкәтен, холоҡ-фиғел сағылышын үҙ-аллы тикшереп, ваҡиғалар барышын тергеҙә белеү;

- билдәләре буйынса әҙәби әҫәрҙе, фәнни-популяр, йәки өйрәтеүсе текстарҙы бер-береһенән айыра белеү;

- эпик әҫәр, йә уның ниндәйҙер бер өлөшө буйынса сәхнәләштереү өсөн күмәкләп сценарий төҙөү, йә презентация эшләү;

- поэтик һәм прозаик әҫәрҙәрҙе тасуири итеп яттан һөйләү;

- бирелгән тема буйынса текстҡа баһалама биреү;

- үҙе төҙөгән тексты дөрөҫләп төҙәтә белеү;

- пейзажды һүрәтләү текстындағы сараларҙы (эпитет, сағыштырыу, йәнләндереү) һынлы сәнғәттә ҡулланылған алымдар менән (композиция, төҫтәр)сағыштырыу;

- халыҡ йырын автор йырынан айыра белеү;

- йыр тыңлағанда тыуған хис-тойғоларҙы билдәләү;

- эпос, әҫәрҙең төҙөлөшө, метафора төшөнсәләрен айыра белеү;

- көләмәс, ҡобайыр, эпос төшөнсәләрен бер-береһенән айыра белеү;

- китаптың йөкмәткеһе, каталог менән эшләй белеү, автор буйынса, тәҡдим ителгән исемлек буйынса китап һайлау;

- йөкмәткеһе һәм һүрәттәре буйынса китаптың темаһын һәм йөкмәткеһен билдәләү;

- текстҡа план төҙөү, килеүе боҙолған өлөштәрен төҙәтеү, өҫтәү;

- бер теманы яҡтыртҡан, ләкин төрлө жанрҙа бирелгән әҫәрҙәрҙе сағыштырыу;

- тексты тикшереү: төрлө жанрҙағы әҫәрҙәрҙә геройҙың портретын, пейзажды, ваҡиға урынын һүрәтләүҙе таба белеү;

- өҫтәлмә мәғлүмәт алыу маҡсатында белешмә материалдар ҡуллана белеү;

- уҡыу маҡсатына ярашлы тексты һөйләп биреү;

- балалар әҙәбиәте тематикаһын, үҙе яратҡан яҙыусы һәм уның әҫәрҙәре тураһында һөйләй белеү;

- һүҙ (текст), һүрәт (иллюстрация), тауыш (музыкаль әҫәр) ярҙамында бирелгән мәғлүмәтте сағыштырыу;

- йәш китап уҡыусы ҡағиҙәләрен белеү һәм үтәү;

- әҫәрҙәрҙә тарихи дәүер менән бәйле һүрәтләнгән ваҡиғаларҙы аңлы рәүештә ҡабул итә;

- Рәсәйҙә һәм Башҡортостанда сығарылған тәүге китаптар тураһында төшөнсәләре бар;

- әҫәрҙәрҙе (йомаҡ, мәҡәл, әкиәт, шиғыр, хикәйә) жанр буйынса айыра һәм төркөмләй белеү;

- тексты анализлау: темаһын билдәләү, әҫәрҙә ваҡиғаларҙың теҙелеп китеү тәртибен асыҡлау, геройға характеристика биреү, уның эшенә, ҡыланышына баһа биреү, йөкмәтке буйынса һорауҙар бирә белеү;

Предметтың йөкмәткеһен яҡынса тематик планлаштырыу

Программаны тормошҡа ашырғанда уҡытыу-методик материалдарҙан торған электрон белем биреү сараларын ҡулланыу тәҡдим ителә (ҡушымта).

Күрһәтелгән сәғәттәр һаны тәҡдим формаһында бирелә, уларҙы белем биреү ойошмаһының мөмкинлегенән, уҡыусыларҙың предметты үҙләштереү һәләтенән сығып үҙгәртергә мөмкин.

1 класс – 33 сәғәт.

Курстың бүлеге, темаһы	Программа йөкмәткеһе	Сәғәт тәр һаны	Уҡытыу формалары һәм методтары Уҡыусылар эшмәкәрлегенә характеристика
Уҡыу өсөн тәҡдим ителгән әҫәрҙәр. *1 бүлек.* **Мине уратып алған донъя.** (12с.)	Китап – белем шишмәһе, ул кәрәкле мәғлүмәттәр сығанағы Китаптың өлөштәре: тышы, эстәлеге, һүрәттәре. Бәләкәй фольклор жанрҙары (әүрәткестәр, йомаҡтар, мәҡәлдәр). Тауыш интонацияһын дөрөҫ ҡулланырға өйрәнеү *Айһылыу Йәгәфәрова. Һанашмаҡ“Һыйырҙың быҙауы бар...”* *Муса Ғәли. Йомаҡ “Тамсы тамды...”*	3 3	**Әңгәмә:** “Китап – белем шишмәһе”. Дәреслек менән танышыу; тышы, эстәлеге, һүрәттәре. **Тексты тыңлау**: уҡытыусы уҡыған әҫәрҙе тыңлап ҡабул итеү, йөкмәткеһенә төшөнөү. Һорауҙарға яуап биреү. **“Һүҙҙәр менән уйнау”.** Тәүҙә теманы билдәләү. Мәҫәлән: “Тылсымлы һүҙҙәр”: балалар сиратлап тылсымлы һүҙҙәрҙе һанап әйтеп сығалар: рәхмәт, һаумы, тыныс йоҡо һ.б. “Ҡыҙыл һүҙҙәр”: еләк, ҡарбуз, кишер... **Ҡысҡырып уҡыу**: бәләкәй күләмле өҙөктәрҙе тулы һүҙҙәр менән уҡыу (уҡыу тиҙлеге баланың шәхси уҡыу темпына бәйле, иң мөһиме – уҡығанды аңлау тора). **Шиғырҙы тасуири** итеп ҡысҡырып уҡыу. **Эстән уҡыу:** бәләкәй күләмле өҙөктәрҙе уҡыу, йөкмәткеһе буйынса һорауҙарға яуап биреү; әҫәрҙә һүрәтләнгән тарихи-мәҙәни мәғлүмәттәр буйынса фекер алышыу. **Таныш булмаған һүҙҙәрҙең** мәғәнәһенә контекст буйынса, йә дәреслектәге һүҙлек аша, йә ололарҙан һорап, төшөнөү. **Әҫәр геройҙарына баһалама:** текстҡа таянып, уларҙың эш-
	Төшөнсәләр: әҫәр, уның темаһы, төп мәғәнәһе, әҫәрҙең исеме. *Мәрйәм Бикбова. Әүрәткес “Аҡ ҡуян, йомшаҡ ҡуян”*	3	

	Халыҡ һәм автор әкиәте, уларҙың оҡшашлығы һәм айырмаһы. Әҫәрҙең геройы. Уның хис-тойғоларын биреү саралары. Геройҙар араһында диалог. *Фәрзәнә Ғөбәйҙуллина. «Кем минең әсәйем?" (әкиәт)*	3	холоҡтарына баһа биреү. **Күҙәтеү:** һүрәттәрҙе ҡарап, текстан уларға тап килгән өҙөктәрҙе табыу. **Тауыш аша** әйтелеү маҡсаты төрлө булған һөйләмдәрҙең мәғәнәһен бирергә өйрәнеү. **Парлы эш:** шиғырҙы тасуири уҡыу (ритм, темп, тауыш көсө аша). **Группала эшләү:** төрлө бирелгән һүҙҙәрҙән һөйләмдәр төҙөү, уларҙан бәләкәй генә текст төҙөү. **Группала эшләү:** ҡурсаҡ театры, бармаҡ уйындары ярҙамында тексты сәхнәләштереү.
2 *бүлек.* Мин һәм минең ғаиләм (9 с.).	Әсәй тураһында шиғырҙы тыңлап, аңлау һәм үҙ-аллы уҡыу *Факиһа Туғыҙбаева. Шиғыр "8-се март"*	3	**Тексты тыңлау:** уҡытыусы уҡыған әҙәби әҫәрҙе тыңлап, уның мәғәнәһенә төшөнөү. Һорауҙарға яуаптар бирергә өйрәнеү. Шиғырҙан бәләкәй генә **өҙөктәрҙе тасуири уҡыу** (төркөмдә эшләү).

	Әҫәрҙең исеме – автор тарафынан һайланған йөкмәткене асыу алымы *Гүзәл Ситдиҡова. Һанашмаҡ "Түңәрәк"* *Фәүзиә Рәхимғолова. Көлкөлө шиғыр "Бутҡа бешерҙек"*	3 3	**Уйын:** "Кем тураһында әҫәрҙә һүҙ бара?" Уҡытыусы әҫәрҙән өҙөктәр уҡый, балалар геройҙы танып, әйтергә тейештәр. Геройҙың **кәйеф торошон** билдәләү. Эстән уҡыу: бәләкәй күләмле өҙөктәрҙе уҡыу, йөкмәткеһе буйынса һорауҙарға яуап биреү; әҫәрҙә һүрәтләнгән тарихи-мәҙәни мәғлүмәттәр буйынса фекер алышыу. Әҫәрҙең **төп идеяларын билдәләргә өйр**әнеү. Үҙ фекерен әйтеп, унытекстан тейешле өҙөктө уҡып, иҫбатлай белеү. **Һүҙ байлығын үҫтереү** өҫтөндә әүҙем эшләү: һүҙҙең мәғәнәһен уҡылған текст буйынса тойомлау, дәреслектә бирелгән һүҙлек ярҙамында уны тикшерә белеү.
***3 бүлек.* Тыуған ерем – Башҡортостан** (8 сәғ.)	Тәбиғәт тураһындағы уҡылған поэтик әҫәрҙе аңлы рәүештә ҡабул итеү һәм үҙ-аллы уҡыу. Текстҡа бағышланып төшөрөлгән һүрәт хис-тойғолар сағылышын билдәләй. Поэтик әҫәрҙәрҙе тасуири уҡыу. Ындай уҡыуҙа интонация роле. Ритм, темп, тауыш көсөн билдәләй һәм ҡуллана белеү. *Мәжит Ғафури. Шиғыр "Йәй"* *Башҡорт халыҡ әкиәте "Төлкө менән бүре"*	3 3	Бүлекте өйрәнеү алдынан **әңгәмә:** "Нимә ул, тыуған ил?" "Кеше үҙенең тыуған ерен нисек белә?". "Кеше тыуған яғына үҙенең һөйөүен нисек күрһәтә?" **Ҡысҡырып уҡыу:** бәләкәй күләмле өҙөктәрҙе тулы һүҙҙәр менән уҡыу (уҡыу тиҙлеге баланың шәхси уҡыу темпына бәйле, иң мөһиме – уҡығанды аңлау тора). **Тауыш аша** текстың мәғәнәһен биреү. Тексты аңлау: ике йәки бер нисә текстың йөкмәткеһен **сағыштырыу**. Сағыштырыу һөҙөмтәһен бирелгән һорауҙарға яуап биреү аша төшөндөрөрөү. Шиғырҙарҙы **яттан** һөйләү. **Коллектив эш:** "Әкиәт төшөрәбеҙ". Уҡылған әкиәттәр араһынан һайлап алып, уның буйынса коллектив һүрәт

	Башҡорт халыҡ ижады: һамаҡтар, йомаҡтар, мәҡәлдәр, һанашмаҡтар. Фольклорҙың төрлө жанрҙарын айыра белеү (йомаҡтар, мәҡәлдәр, һанашмаҡтар, әүрәткестәр, әкиәттәр, шиғырҙар).	2	төшөрөү. Аҙаҡ – әкиәттең йөкмәткеһен һөйләү. **Кластан тыш уҡыу**: ата-әсәләр менән уҡыу өсөн китап һайлау. **Һүрәт буйынса** әкиәттәге ваҡиғалар барышын тергеҙеү һәм уның йөкмәткеһен тулыһынса һөйләп биреү.
Резерв, ҡабатлау – 1 с.			

2 класс – 34 сәғәт.

Курстың бүлеге, темаһы	Программа йөкмәткеһе	Сәғәт тәр һаны	Уҡытыу формалары һәм методтары Уҡыусылар эшмәкәрлегенә характеристика
Уҡыу өсөн тәкдим ителгән әҫәрҙәр. *1 бүлек.* **Мине уратып алған донъя.** (9 с.)	Һүҙҙең тура һәм күсмә мәғәнәһе. Лирик әҫәрҙә һүҙ. *Фаҡиһа Туғыҙбаева. Шиғыр «Мин – уҡыусы».* *Зөһрә Һаҙыева. Шиғыр «Һәр һөнәр ҙә яҡшы».*	 1 2	**Тексты тыңлау:** уҡытыусы уҡыған әҙәби әҫәрҙе тыңлап, уның мәғәнәһенә төшөнөү. Һорауҙарға яуаптар бирергә өйрәнеү. **Ҡысҡырып уҡыу:** әҫәрҙән бәләкәй генә өҙөктәрҙе ижекләп уҡыуҙан тулы һөйләмдәр менән уҡыуға күсеү (уҡыу темпы балаға хас тиҙлектә, тексты аңларлыҡ кимәлдә); Шиғырҙан бәләкәй генә **өҙөктәрҙе тасуири уҡы**у (төркөмдә эшләү). **Эстән уҡыу:** әҫәр өҙөктәрен уҡыу, йөкмәткеһе буйынса һорауҙарға яуап биреү; уҡылған әҫәрҙә тарих һәм мәҙәниәт менән бәйле мәғлүмәтте уҡыу һәм тикшереү. Текста **таныш булмаған һүҙҙәрҙең** һәм фразаларҙың мәғәнәһенә төшөнөү (контекст, йәки һүҙҙең составы аша, йәки өҫтәлмә белешмә сығанаҡтар ҡулланып).
	Шиғри әҫәрҙә һәм хикәйәләүҙә һүҙҙәр. Төшөнсәләр: төп герой, антонимдар, синонимдар, сағыштырыу (терминды индермәйенсә). *Фаҡиһа Туғыҙбаева.Шиғыр «Аҙна көндәре»* *Сафуан Әлибаев. Тиҙәйткес «Беҙҙең мәктәптә һәйбәт»*	 2 1	

	Көлкөлө, шаяртыу шиғырҙарында һүҙ. Сағыштырыу авторҙың образ тыуҙырыусы алымы. *Ғәриф Ғүмәр. Һанашмаҡ «Нисә алма?»* *Фәүзиә Рәхимғолова. Һанашмаҡ «Мин бер бөртөк малай»*	1 1	**Әҫәр геройҙарына характеристика:** уларҙың хәл-торошона, эш-хәрәкәттәренә текстағы мәғлүмәткә таянып, үҙ фекерен иҫбатлап, баһа биреү. **Күҙәтеү:** иллюстрацияларҙы ҡарап, уларға тап килгән текстағы өҙөктө табып уҡыу. **Уҡыу диалогы:** текст буйынса төрлө проблемалы һорауҙар аша унық йөкмәткеһен асыҡлау. **Дидактик уйын:** "Кем булып эшләйем?". Уҡытыусы һөнәрҙәркейемендә һүрәтләнгән кешеләр рәсемдәрен күрһәтә һәм абабалрға "Һин кем булып эшләйһең?" һорауын бирә. Бала: "Мин уҡытыусы (врач, һатыусы һ.б.) булып эшләйем", - тип яуаплай. Дидактик уйын: "Һүҙҙең күсмә мәғәнәһен тап!" – уҡытыусы һәр бер балаға һүҙбәйләнештәр яҙылған карточка таратып бирә, һүҙбәйләнеште уның күсмә мәғәнәһе менән алмаштырып әйтеү кәрәк. Мәҫәлән: алтын балдаҡ – алтын йөрәк. Уйын-ярыш: "Кем һанашмаҡты тиҙерәк әйтер?". Бвлалар таҡтаға сығып, һанашмаҡты, тиҙәйткесте, телтөҙәткесте ниндәй ваҡыт эсендә әйтеп күрһәтеүгә ярышалар.
	Геройға характеристика: тышҡы күренеше, телмәре, башҡа геройҙарға ҡарата менән мөнәсәбәте. Авторҙың геройға булған ҡарашы. *Салауат Рәхмәтуллин. Шиғыр «Ауырыным»*	1	
***2 бүлек.* Мин һәм минең ғаиләм (6 с.).**	Ғаиләләге туғанлыҡ хистәрен ҡабул итеү, аңлау: кешеләрҙең бер-береһенә булған яратыу, хөрмәтләү хистәре (әсәйҙең – балаһына, балаларҙың – ата-әсәләренә, туғандарҙың – бер-береһенә). *Миңлегөл Хисмәтуллина. Шиғыр «Минең ғаиләм"* *РәсимәУраксина. Йыр «Был – мин»* *Айһылыу Йәғәфәрова. Тиҙәйткес «Мин уяндым!»*	1 1 1	**Тексты тыңлау:** уҡытыусы уҡыған әҙәби әҫәрҙе тыңлап, уның мәғәнәһенә төшөнөү. Һорауҙарға яуаптар бирергә өйрәнеү. Шиғырҙан бәләкәй генә **өҙөктәрҙе тасуири уҡыу** (төркөмдә эшләү). **Уйын:** "Кем тураһында әҫәрҙә һүҙ бара?"Уҡытыусы әҫәрҙән өҙөктәр уҡый, балалар геройҙы танып, әйтергә тейештәр. Геройҙың **кәйеф торошон** билдәләү. **Эстән уҡыу:** бәләкәй күләмле өҙөктәрҙе уҡыу, йөкмәткеһе буйынса һорауҙарға яуап биреү; әҫәрҙә һүрәтләнгән тарихи-мәҙәни мәғлүмәттәр буйынса фекер алышыу. Әҫәрҙең **төп идеяларын билдәләргә** өйрәнеү. Үҙ фекерен

	Рәуил Ниғмәтуллин. Һанашмаҡ «Әгәр тырышһаң» *Кәтибә Кинйәбулатова. Шиғыр «Бәлеш бешерҙем»* *Гузәл Ситдыкова. Йомаҡ «Өйҙә нисә әсәй?»*	1 1 1	әйтеп, уны текстан тейешле өҙөктө уҡып, иҫбатлай белеү. **Һүҙ байлығын үҫтереү** өҫтөндә әүҙем эшләү: һүҙҙең мәғәнәһен уҡылған текст буйынса тойомлау, дәреслектә бирелгән һүҙлек ярҙамында уны тикшерә белеү. Тексттың йөкмәткеһе буйынса проблемалы һорауҙар ҡуйып, **диалогтар ҡорорға** өйрәнеү. **Кластан тыш уҡыу:** өйҙә уҡыу өсөн уҡытыусы тәҡдим иткән исемлек буйынса китап һайлау. Уҡылған әҫәрҙең йөкмәткеһен **күмәкләп дауам итеү**. **Төркөмдә эш:** текстың йөкмәткеһен тулыһынса, эҙмә-эҙлекле һөйләп биреү. **Ижади эш**: башы бирелгән әкиәтте күмәкләп уйлап дауам итеү (өс һөйләмдән дә кәм булмаһын). Халыҡ һәм авторҙар яҙған **әкиәттәрҙе төркөмләү.** Ни өсөн улар шул тәртиптә төркөмләнде – аңлатырға. Уларҙың йөкмәткеһен тышына, һүрәттәренә, эстәлегенә ҡарап, һөйләй белеү. **Парлап эшләү:** уҡылған әҫәрҙең йөкмәткеһе буйынса бер-береһенә һорауҙар биреү, яуап ҡайтарыу. Бирелгән алгоритм буйынса әҫәрҙең геройына бағышланған **хикәйә төҙөү.** Әҫәр өҫтөндә эш: уны **өлөштәргә бүлеп уҡып сығыу**, төп геройға **баһалама биреү**, әҫәр йөкмәткеһе буйынса ҡуйылған һорауҙарға яуапты өҙөктәр табып дәлилләп, уҡып биреү. **Уҡылған әҫәрҙе анализлау**, геройҙарға баһалама биреү, рухи һәм әхлаҡи яҡтан әҫәр йөкмәткеһе сағылдырған проблемаларҙы табып, аңлата белеү. “Ҡасан?”, “Ҡайҙа?”, “Нисек?”, “Ни өсөн?” һүҙҙәрен ҡулланып, текст буйынса **һөйләмдәр төҙөргә өйрәнеү.** Текстағы ваҡиғалар **теҙелешен тергеҙеү**. Тәбиғәткә бәйле лирик әҫәрҙәрҙе **тыңлау һәм уҡыу**. **Шиғырҙарҙың темаһын билдәләү**, автор тарафынан
3 бүлек. **Тыуған ерем – Башҡортостан** (16 сәғ.)	Әҫәр геройҙарының хәл-ҡыланыштарында әхлаҡи сифаттар сағылышы (тәбиғәткә, кешеләргә, әйберҙәргә ҡарата) *Хәсән Шабанов. Тиҙәйткес «Китап».* *Муса Ғәли. Шиғыр «Матур һүҙ»*	 1 1	
	Тыуған илгә, тәбиғәткә бағышланған әҫәрҙәрҙә рухи-әхлаҡи идеялар сағылышы. Әҫәрҙең төҙөлөшө: башы, аҙағы, ваҡиғалар ағышы. *Фәүзиә Рәхимғолова. Шиғыр «Өфө буйлап экскурсия»*	1	

			һүрәтләнгән хис-тойғоларҙы төшөнөү һәм аңлата белеү (шатланыу, ҡыуаныу, күңелһеҙләнеү, аптырау, ҡайғырыу һ. б.) Әҫәрҙең **тексы менән эш:** тыңлау аша әҫәрҙең поэтик йәки прозаик әҫәр икәнлеген билдәләү; шиғырҙың үҙенсәлектәрен асыҡлау (ритм, рифма), мәҫәлән, яҙ тураһындағы шиғырҙа “гөрләүектең йырлап сылтырауын”, боҙҙоң “ауыр һулап, шыңыр-шоғор йөҙә башлауын”аңлатҡан һүҙбәйләнештәрҙе табыу, һ. б. **Тыныш билдәләренә таянып**, шиғри әҫәрҙе тасуири итеп уҡыу. **Парлы эш:** төрлө һүҙҙәрҙән һөйлмдр, уларҙан текст төҙөү. **Группала эш**: уҡылған текстарға бағышлап, һүрәттәр конкурсы үткәреү. Ни өсөн был сюжет алынды – аңлатыу.
	Беҙҙең дуҫтар – йәнлектәр тураһындағы әҫәрҙәр. Уларға ҡарата мәрхәмәтле, ҡайғыртыусан булыу кәрәклеге тураһындағы төшөнсәләрҙе үҙләштереү. *Николай Сладков. Рассказ «Тылсымлы кәштә», А. Йәғәфәрова тәржемәһе.* Геройға характеристика: тышҡы күренеше, телмәре, башҡа геройҙарға ҡарата менән мөнәсәбәте. Авторҙың геройға булған ҡарашы. *Абдулхаҡ Игебаев. Шиғыр «Аҡтүш»* Шиғри әҫәрҙең үҙенсәләеге, уны прозаик әҫәр менән сағыштырыу: рифма, ритм (практик яҡтан таныштырыу) Поэтик әҫәр тыуҙырған кәйеф торошо. *Ҡадир Даян. Йыр «Шыршы матур»*	1 1 1	Бүлекте өйрәнеү алдынан **әңгәмә:** “Нимә ул, тәбиғәт?” “Ул ниндәй яҡлауға, ҡурсылауға мохтаж?” “Һинең йорт йәнлектәренән дуҫың бармы?” **Ҡысҡырып уҡыу:** бәләкәй күләмле өҙөктәрҙе тулы һүҙҙәр менән уҡыу (уҡыу тиҙлеге баланың шәхси уҡыу темпына бәйле, иң мөһиме – уҡығанды аңлау тора). Тауыш аша **текстың мәғәнәһен биреү**. **Тексты аңлау:** ике йәки бер нисә текстың йөкмәткеһен сағыштырыу. Сағыштырыу һөҙөмтәһен бирелгән һорауҙарға яуап биреү аша төшөндөрөрөү. Шиғырҙарҙы **яттан һөйләү**. **Коллектив эш:** “Әкиәт төшөрәбеҙ”. Уҡылған әкиәттәр араһынан һайлап алып, уның буйынса коллектив һүрәт төшөрөү. Аҙаҡ – әкиәттең йөкмәткеһен һөйләү. **Кластан тыш уҡыу:** ата-әсәләр менән уҡыу өсөн китап һайлау. Һүрәт буйынса әкиәттәге ваҡиғалар барышын тергеҙеү һәм уның йөкмәткеһен тулыһынса һөйләп биреү. **Диалог ҡороу** (бирелгән темаға, һүрәттәр ярҙамында). **Бармаҡ уйындарын** уйнатыу (парлашып, төркөмдә, үҙ аллы).

	Файыҡ Мөхәмәтйәнов. Йомаҡ «Кышкы һыуыҡ» *Тамара Искәндәрова. Йыр «Ҡар яуа»* Тәбиғәт тураһындағы уҡылған поэтик әҫәрҙе аңлы рәүештә ҡабул итеү һәм үҙ-аллы уҡыу. *Рәми Ғарипов. Шиғыр «Сыйырсыҡ»* *Мостай Кәрим. Шиғыр «Осоп кил инде!»*	1 1 1 1	**Мәҡәлдәр менән эш:** текстың йөкмәткеһенә тап килгән мәҡәлде табып уҡыу. Йомаҡтар **сисеү.** Һамаҡтарҙы, һанашмаҡтарҙы **ятлау**. Башҡорт теленең үҙенсәлекле өндәрен дөрөҫ әйтеүгә артикуляция күнекмәләре үткәреү. Дәреслектә бирелгән текстарҙан һайлап, уны тасуири итеп **яттан һөйләү.** Уҡылған әҫәрҙәр йөкмәткеһе буйынса **викториналар, кроссвордтар, башваткыстар төҙөү.** Әҫәрҙең йөкмәткеһенә ҡағылышы булған **мәҡәлдәрҙең мәғәнәһен аңлатыу.** Күмәк эшмәкәрлектә төрлө **диалогтарҙы уйнап күрһәтеү**. **Актерҙарҙы, режиссерҙы, рәссам-декораторҙы билдәләү**. Сиратлап ул ролдәрҙе теләк белдергән уҡыусыларҙан уйнатыу. **Уйын:** "Иҫеңә төшөрөп әйт:" тыңланған төрлө әҫәрҙәрҙең жанрын билдәләү. Әүрәткестәрҙе сәхнәләштереү. **Әңгәмә:** "Ниндәй ҡоштар беҙҙә ҡышлай? Улар нимә менән туҡланалар? Уларға ҡышын ниндәй ярҙам күрһәтеп була?" **Уйын: "**Кем күберәк беҙҙә ҡышлаусы ҡоштар исемен яҙып сығыр?" Уларҙың берәүһенең рәсемен төшөр! **Коллектив эш:** төшөргән һүрәттәрҙән таҡтала коллаж эшләгеҙ. Улрҙың ҡайһынығы һеҙгә оҡшай? Класта әкиәттәргә (тылсымлы әкиәттәр, йәнлектәр, көнкүреш тураһында,) бағышланаған китаптарҙан күргәҙмә эшләү.Бирелгән алгоритм буйынса (тышы, авторы, эстәлеге, һүрәттәре, төп геройы) бергәләп улар тураһында һөйләү. **Төркөмдә эш:** әкиәт-уйҙырма уйлап сығарыу (башы, ваҡиғалар үҫеше, әкиәт геройҙары, әкиәттең аҙағы). Уйлап сығарылған әкиәтте китапсыҡ формаһында эшкәртеү, тышын, авторҙарын, эстәлеген яҙып, һүрәттәр өҫтәп. **Интернет-ресурс:** Видеоролик. Төнгә ҡаршы әкиәт «Эт нисек
	Прозаик һәм поэтик әҫәр; төҙөлөшө, сюжеты, темаһы, әҫәрҙең геройы. *Ноғоман Мусин. Хикәйә «Урманда»)* *(повестән өҙөк)* Әкиәттәр төрө (йәнлектәр тураһында, көнкүреш менән бәйле, тылсымлы әкиәттәр). Әкиәттәрҙең формаһы: шиғри һәм проза формаһында. Тылсымлы әкиәттең композицияһы. Әкиәттә ҡулланылған образлы алымдар (арттырыу, ҡабатлау, сағыштырыу). Әкиәт сюжеттарының иллюстрацияла һүрәтләнеүе. Башҡорт халыҡ әкиәте *«Эт үҙенә нисек хужа тапты?»* Белешмә материалдарҙы (энциклопедия,	 1 2	

	аудио- и видеоязмалар, мультимедийный материалдарҙы) тексты аңлар һәм өҫтәлмә мәғлүмәт табыр өсөн ҡуллана белеү.		үҙенә хужа тапҡан?») –башҡорт телендә. (https://www.youtube.com/watch?v=Re0Ko-iAu-M). **Күмәк эш**: «Эт үҙенә нисек хужа тапты?» әкиәтен сәхнәләштереү. Турнир: балалар төҙөгән викторина, кроссворд,башватҡыстарҙы сисеү буйынса ярыш.
	Башҡорт халыҡ ижады: һамаҡтар, йомаҡтар, мәҡәлдәр, һанашмаҡтар. Фольклорҙың төрлө жанрҙарын айыра белеү (йомаҡтар, мәҡәлдәр, һанашмаҡтар, әүрәткестәр, әкиәттәр, шиғырҙар). Кроссвордтар, ребустар, башватҡыстар төҙөү.	3	
Резерв, ҡабатлау – 3 сәғәт.			

3 класс – 34 сәғәт.

Курстың бүлеге, темаһы	Программа йөкмәткеһе	Сәғәт тәр һаны	Уҡытыу формалары һәм методтары Уҡыусылар эшмәкәрлегенә характеристика
Уҡыу өсөн тәҡдим ителгән әҫәрҙәр.	Тыуған ил, уның тәбиғәтенә бағышланған әҫәрҙәр Әҫәрҙең исеме, уның төп идеяға тап килеүен билдәләү.		**Тексты тыңлау:** уҡытыусы уҡыған әҙәби әҫәрҙе тыңлап, уның мәғәнәһенә төшөнөү. Һорауҙарға яуаптар бирергә өйрәнеү. **Ҡысҡырып уҡыу:** әҫәрҙән бәләкәй генә өҙөктәрҙе ижекләп уҡыуҙан тулы һөйләмдәр менән уҡыуға күсеү (уҡыу темпы

1 бүлек. **Мине уратып алған донъя.** 8 с.)	*Вәзих Исхаҡов. Хикәйә«Минең хыялым»* *Гөлфиә Юнысова. Хикәйә «Рәсем төшөрәбеҙ»* *Фаузия Рахимгулова. Стихотворение «Йөҙ юл»*	1 1 1	балаға хас тиҙлектә, тексты аңларлыҡ кимәлдә); Шиғырҙан бәләкәй генә өҙөктәрҙе тасуири уҡыу (төркөмдә эшләү). **Эстән уҡыу:** әҫәр өҙөктәрен уҡыу, йөкмәткеһе буйынса һорауҙарға яуап биреү; уҡылған әҫәрҙә тарих һәм мәҙәниәт менән бәйле мәғлүмәтте уҡыу һәм тикшереү. Текста таныш булмаған һүҙҙәрҙең һәм фразаларҙың мәғәнәһенә төшөнөү (контекст, йәки һүҙҙең составы аша, йәки өҫтәлмә белешмә сығанаҡтар ҡулланып). **Әҫәр геройҙарына характеристика:** уларҙың хәл-торошона, эш-хәрәкәттәренә текстағы мәғлүмәткә таянып, үҙ фекерен иҫбатлап, баһа биреү. **Күҙәтеү:** иллюстрацияларҙы ҡарап, уларға тап килгән текстағы өҙөктө табып уҡыу. **Уҡыу диалогы:** текст буйынса төрлө проблемалы һорауҙар аша уның йөкмәткеһен асыҡлау. Дидактик уйын: “Кем булып эшләйем?”. Уҡытыусы һөнәрҙәркейемендә һүрәтләнгән кешеләр рәсемдәрен күрһәтә һәм абабалрға “Һин кем булып эшләйһең?” һорауын бирә. Бала: “Мин уҡытыусы (врач, һатыусы һ.б.) булып эшләйем”, - тип яуаплай. **Дидактик уйын:** “Һүҙҙең күсмә мәғәнәһен тап!” – уҡытыусы һәр бер балаға һүҙбәйләнештәр яҙылған карточка таратып бирә, һүҙбәйләнеште уның күсмә мәғәнәһе менән алмаштырып әйтеү кәрәк. Мәҫәлән: алтын балдаҡ – алтын йөрәк. **Уйын-ярыш:** “Кем һанашмаҡты тиҙерәк әйтер?”. Бвлалар таҡтаға сығып, һанашмаҡты, тиҙәйткесте, телтөҙәткесте ниндәй ваҡыт эсендә әйтеп күрһәтеүгә ярышалар. **Тексты тыңлау:** уҡытыусы уҡыған әҙәби әҫәрҙе тыңлап, уның
	Әҫәрҙең төҙөлөшө: башы, аҙағы, аҡиғалар ағышы. Абзацтарға (өлөштәргә) бүлеү һәм план төҙөү. *Зөлфәр Хисмәтуллин. Хикәйә «Уҡыуҙа ярҙам»*	1	
	Рәссамдар һүрәттәрендә йыл миҙгелдәре. Рәссам-иллюстратор, анималист һөнәр эйәләре менән таныштырыу (төшөнсәне ҡулланмайынса). *Мостай Кәрим. Повесть «Мәктәп хәтирәләре» (өҙөк)*	1	
	Көлкөлө, шаяртыу әҫәрҙәре – тиҙәйткестәр, һанашмаҡтар. Уларҙың үҙенсәлектәре. Ритм һәм һан – төп һүрәтләү һәм төҙөү		

	алымдары. *Айһылыу Йәғәфәрова. Тиҙәйткес «Ҡайсылар уйнай»* *Кәтибә Кинйәбулатова. Һанашмаҡ «Һин ҡайҙан?»*	1 1	мәғәнәһенә төшөнөү. Һорауҙарға яуаптар бирергә өйрәнеү. Шиғырҙан бәләкәй генә **өҙөктәрҙе тасуири уҡыу** (төркөмдә эшләү).
	Кәтибә Кинйәбулатованың «Һин ҡайҙан?» әҫәре буйынса виртуаль мультфильм-әкиәткә төшөрөүгә әҙерлек эше.	1	
***2 бүлек.* Мин һәм минең ғаиләм (5 с.).**	Әҫәрҙәрҙә дуҫлыҡ темаһы һәм әхлаҡи-этик ҡағиҙәләр сағылышы: дуҫлыҡ, түҙемлек, сабырлыҡ, хөрмәтләү, ололау, ярҙамсылыҡ сифаттары һүрәтләү. Геройҙарға ҡарата үҙ мөнәсәбәтеңде белдерә белеү. *Рәис Низамов. Хикәйә «Йомшаҡ ҡулдар»* *Ынйыкай Исламғолова. Хикәйә «Әсәйемә ярҙам итәм»* *Рәил Байбулатов. Хикәйә «Атайыма ярҙам итәм»* *Әлфинур Вәхитова. Шиғыр «Тыуған көн»)* *Фирҙәүес Хисамитдинова. Мәҡәлә «Нимә ул шәжәрә?» (өҙөк).* Ҡыҫҡа ваҡытлы “Минең исемем нимә аңлата?” темаһына проектҡа әҙерлек.	1 1 1 1 1	**Уйын:** “Кем тураһында әҫәрҙә һүҙ бара?”Уҡытыусы әҫәрҙән өҙөктәр уҡый, балалар геройҙы танып, әйтергә тейештәр. Геройҙың **кәйеф торошон билдәләү.** **Эстән уҡыу:** бәләкәй күләмле өҙөктәрҙе уҡыу, йөкмәткеһе буйынса һорауҙарға яуап биреү; әҫәрҙә һүрәтләнгән тарихи-мәҙәни мәғлүмәттәр буйынса фекер алышыу. Әҫәрҙең төп **идеяларын билдәләргә өйрәнеү.** Үҙ фекерен әйтеп, уны текстан тейешле өҙөктө уҡып, иҫбатлай белеү. **Һүҙ байлығын үҫтереү** өҫтөндә әүҙем эшләү: һүҙҙең мәғәнәһен уҡылған текст буйынса тойомлау, дәреслектә бирелгән һүҙлек ярҙамында уны тикшерә белеү. Текстың йөкмәткеһе буйынса проблемалы һорауҙар ҡуйып, **диалогтар ҡорорға өйрәнеү**. **Кластан тыш уҡыу:** өйҙә уҡыу өсөн уҡытыусы тәҡдим иткән исемлек буйынса китап һайлау. Үҙ шәжәрәңде төҙөргә өйрәнеү (ата-әсәләр ярҙамында).

	Әҫәрҙең төҙөлөшө: башы, аҙағы, ваҡиғалар ағышы. Абзацтарға (өлөштәргә) бүлеү һәм план төҙөү. *Зөлфәр Хисмәтуллин. Хикәйә «Уҡыуҙа ярҙам»*	1	**Уйын:** “Кем тураһында әҫәрҙә һүҙ бара?”Уҡытыусы әҫәрҙән өҙөктәр уҡый, балалар геройҙы танып, әйтергә тейештәр. Геройҙың кәйеф торошон билдәләү. **Эстән уҡыу:** бәләкәй күләмле өҙөктәрҙе уҡыу, йөкмәткеһе буйынса һорауҙарға яуап биреү; әҫәрҙә һүрәтләнгән тарихи-мәҙәни мәғлүмәттәр буйынса фекер алышыу. Әҫәрҙең төп **идеяларын билдәләрҙе үҫтереү**. Үҙ фекерен әйтеп, уны текстан тейешле өҙөктө уҡып, иҫбатлай белеү. **Һүҙ байлығын үҫтереү** өҫтөндә әүҙем эшләү: һүҙҙең мәғәнәһен уҡылған текст буйынса тойомлау, дәреслектә бирелгән һүҙлек ярҙамында уны тикшерә белеү. Тексттың йөкмәткеһе буйынса проблемалы һорауҙар ҡуйып, **диалогтар ҡорорға өйрәнеү**. **Кластан тыш уҡыу**: өйҙә уҡыу өсөн уҡытыусы тәҡдим иткән исемлек буйынса китап һайлау.
	Рәссамдар һүрәттәрендә йыл миҙгелдәре. Рәссам-иллюстратор, анималист һөнәр эйәләре менән таныштырыу (төшөнсәне ҡулланмайынса). *Мостай Кәрим. Повесть «Мәктәп хәтирәләре» (өҙөк)*	1	**Әңгәмә:** һүрәт китапты матурлаймы? Һүрәттәрҙе кем төшөрә? Мостай Кәрим кем ул? **Коллектив эш**: Интернеттан уның тормошо тураһында бәләкәй генә мәғлүмәт әҙерләп, класта сығыш яһау. Мостай Кәримдең ниндәй әҫәрҙәрен беләһегеҙ? Һеҙ беренсе класҡа уҡырға килгәнегеҙҙе хәтерләйһегеҙме? Ул турала иҫкә төшөрөп, һүрәт төшөрөргә.

ə	Көлкөлө, шаяртыу әҫәрҙәре – тиҙәйткестәр, һанашмаҡтар. Уларҙың үҙенсәлектәре. Ритм һәм һан – төп һүрәтләү һәм төҙөү алымдары. *Айһылыу Йәғәфәрова. Тиҙәйткес «Ҡайсылар уйнай»* *Кәтибә Кинйәбулатова. Һанашмаҡ «Һин ҡайҙан?»*	1 1	**Ҡысҡырып уҡыу:** әҫәрҙе тулыһынса һәм өҙөктәрен аңлайышлы итеп, интонацияны дөрөҫ ҡуйып уҡыу (уҡыу темпы балаға хас тиҙлектә). әҫәрҙе **парлашып,** бер-бер артлы (по цепочке) уҡып ишеттереү. **Эстән уҡыу:** әҫәрҙән бәләкәй генә өҙөктәрҙе уҡыу, йөкмәткеһе буйынса һорауҙарға яуап биреү; **Төркөмдә эш:** көлкөлө тиҙәйткестәр, һанашмаҡтар уйлап сығарыу.
	Кәтибә Кинйәбулатованың «Һин ҡайҙан?» әҫәре буйынса виртуаль мультфильм-әкиәт төшөрөүгә әҙерлек эше.	1	**Әңгәмә:** видеоролик төшөрөр өсөн нимәләр кәрәк? Кемдәрҙең роликтар төшөргәне бар? **Төркөмдә эш:** ниндәй эпизодтарҙы ҡайһы төркөм төшөрә. Ниндәй белемдәр кәрәк буласаҡ? Мәғлүмәтте ҡайҙан эҙләйбеҙ?
***2 бүлек.* Мин һәм минең ғаиләм (5 с.).**	Әҫәрҙәрҙә дуҫлыҡ темаһы һәм әхлаҡи-этик ҡағиҙәләр сағылышы: дуҫлыҡ, түҙемлек, сабырлыҡ, хөрмәтләү, ололау, ярҙамсылыҡ сифаттары һүрәтләү. Геройҙарға ҡарата үҙ мөнәсәбәтеңде белдерә белеү. *Рәис Низамов. Хикәйә «Йомшаҡ ҡулдар»* *Ынйыкай Исламғолова. Хикәйә «Әсәйемә ярҙам итәм»* *Рәил Байбулатов. Хикәйә «Атайыма ярҙам итәм»* *Әлфинур Вәхитова. Шиғыр «Тыуған көн»)*	1 1 1 1	Тыныш билдәләренә таянып, шиғри әҫәрҙе тасуири итеп уҡыу. **Парлы эш:** төрлө һүҙҙәрҙән һөйләмдәр, уларҙан текст төҙөү. **Группалап эшләү:** уҡылған текстарға бағышлап, һүрәттәр конкурсы үткәреү. **Ни** өсөн был сюжет алынды – аңлатыу. **Ҡысҡырып уҡыу:** әҫәрҙе тулыһынса һәм өҙөктәрен аңлайышлы итеп, интонацияны дөрөҫ ҡуйып уҡыу (уҡыу темпы балаға хас тиҙлектә). әҫәрҙе **парлашып,** бер-бер артлы (по цепочке) уҡып ишеттереү. **Эстән уҡыу:** әҫәрҙән бәләкәй генә өҙөктәрҙе уҡыу, йөкмәткеһе буйынса һорауҙарға яуап биреү; **Аңлашылмаған һүҙҙе билдәләп**, уның мәғәнәһенә төшөнөргә тырышыу (контекст буйынса бер-береһе менән кәңәшләшеп, уҡытыусынан һорап, һүҙлектән эҙләп). **Әҙәби әҫәргә характеристика:** уның төп темаһын, идеяһын

	Фирҙәүес Хисамитдинова. Мәҡәлә «Нимә ул шәжәрә?» (өҙөк). Ҡыҫҡа ваҡытлы "Минең исемем нимә аңлата?" темаһына проектҡа әҙерлек.	1 1	билдәләү. Әҫәрҙә бер үк предметтың **төрлөсә һүрәтләнеүен** эҙләп табып, уларҙы сағыштырып, уҡып ишеттереү. **Әҫәр геройҙарына характеристика:** геройҙың хәл-торошон, эш-хәрәкәттәрен текстағы мәғлүмәткә таянып һөйләп биреү, үҙ фекерен текстан өҙөктө табып уҡып, иҫбатлап баһа биреү. **Әкиәттәрҙе** тасуирлап уҡыу (парҙарҙа).
3 бүлек. **Тыуған ерем – Башҡортостан** (19 сәғ.)	Хайуандарға бағышланған әҫәрҙәрҙә жанрҙар төрлөлөгө (йырҙар, йомаҡтар, әкиәттәр, хикәйәләр, шиғырҙар). Йәнлектәргә булған мөнәсәбәт. *Мостай Кәрим. «Нимә ул тәбиғәт?» (повестән өҙөк)* *Евгений Кучеров. Хикәйә «Ҡанатлы дуҫтар» (Ф. Гөбәйҙуллина тәржемәһе)* Йылға-күл, тау, ҡала атамаларына бәйле ребустар һәм кроссвордтар төҙөүгә әҙерлек.	1 1 1	Бүлекте өйрәнеү алдынан **әңгәмә:** "Нимә ул, тәбиғәт?" "Ул ниндәй яҡлауға, ҡурсылауға мохтаж?" "Һинең йорт йәнлектәренән дуҫың бармы?" Уҡылған әҫәрҙең йөкмәткеһен күмәкләп **сюжетты үҫтереп, дауам итеү.** **Төркөмдә эш:** текстың йөкмәткеһен тулыһынса, эҙмә-эҙлекле һөйләп биреү. **Ижади эш:** башы бирелгән әкиәтте күмәкләп уйлап дауам итеү (өс һөйләмдән дә кәм булмаһын). Халыҡ һәм авторҙар яҙған **әкиәттәрҙе төркөмләү**. Ни өсөн улар шул тәртиптә төркөмләнде – аңлатырға. Уларҙың йөкмәткеһен тышына, һүрәттәренә, эстәлегенә ҡарап, һөйләй белеү. **Әңгәмә**: "Ниндәй ҡоштар беҙҙә ҡышлай? Улар нимә менән туҡланалар? Уларға ҡышын ниндәй ярҙам күрһәтеп була?" **Уйын:** "Кем күберәк беҙҙә ҡышлаусы ҡоштар исемен яҙып сығыр?" Уларҙың берәүһенең рәсемен төшөр! **Коллектив эш:** төшөргән һүрәттәрҙән таҡтала коллаж эшләгеҙ. Улрҙың ҡайһынығы һеҙгә оҡшай? **Парлап эшләү:** уҡылған әҫәрҙең йөкмәткеһе буйынса бер-береһенә һорауҙар биреү, яуап ҡайтарыу. Бирелгән алгоритм буйынса әҫәрҙең геройына **бағышланған хикәйә төҙөү.**

			Әҫәр өҫтөндә эш: уны өлөштәргә бүлеп уҡып сығыу, төп геройға баһалама биреү, әҫәр йөкмәткеһе буйынса ҡуйылған һорауҙарға яуапты өҙөктәр табып дәлилләп, уҡып биреү. **Уҡылған әҫәрҙе анализлау**, геройҙарға баһалама биреү, рухи һәм әхлаҡи яҡтан әҫәр йөкмәткеһе сағылдырған проблемаларҙы табып, аңлата белеү. “Ҡасан?”, “Ҡайҙа?”, “Нисек?”, “Ни өсөн?” һүҙҙәрен ҡулланып, текст буйынса **һөйләмдәр төҙөргә өйрәнеү.** **Текстағы ваҡиғалар теҙелешен тергеҙеү.**
	Тыуған илгә, тәбиғәткә бағышланған әҫәрҙәрҙә рухи-әхлаҡи идеялар сағылышы. Әҫәрҙең төҙөлөшө: башы, аҙағы, ваҡиғалар ағышы. *Рәүил Бикбаев. Хикәйә «Салауат Юлаев һәйкәле»* *Факиһа Туғыҙбаева. Шиғыр «Матур баш ҡалам»* *Фәрит Иҫәнғолов. Хикәйә «Өфө урамдары буйлап»* *Рәүил Бикбаев. Хикәйә «Бөйөк Еңеү».* Ҡыҫҡа ваҡыт эсендә үтәлеүсе “Минең ауылым/ Минең ҡалам” темаһына проект эш башҡарыу.	1 1 1 1 1	Тәбиғәткә бәйле лирик әҫәрҙәрҙе **тыңлау һәм уҡыу.** Шиғырҙарҙың темаһын билдәләү, автор тарафынан һүрәтләнгән **хис-тойғоларҙы төшөнөү һәм аңлата белеү** (шатланыу, ҡыуаныу, күңелһеҙләнеү, аптырау, ҡайғырыу һ. б.) **Әҫәрҙең тексы менән эш:** тыңлау аша әҫәрҙең поэтик йәки прозаик әҫәр икәнлеген билдәләү; шиғырҙың үҙенсәлектәрен асыҡлау (ритм, рифма), мәҫәлән, яҙ тураһындағы шиғырҙа “гөрләүектең йырлап сылтырауын”, боҙҙоң “ауыр һулап, шығыр-шоғор йөҙә башлауын”аңлатҡан һүҙбәйләнештәрҙе табыу, һ. б. “Үлемһеҙ полк” тураһында нимә беләһегеҙ? Ҡатнашҡанығыҙ бармы? Олатайҙың портретын төшөрөп, уның тураһында хикәйә төҙөү. Проект буйынса презентация эшләү һәм класс алдында сығыш яһау.
	Көнкүреш тураһындағы әкиәттәр: уларҙың геройы, ваҡиғалар урыны, төҙөлөү һәм хикәйәләү үҙенсәлектәре. Әкиәттә диалог.		**Ҡысҡырып уҡыу:** бәләкәй күләмле өҙөктәрҙе тулы һүҙҙәр менән уҡыу (уҡыу тиҙлеге баланың шәхси уҡыу темпына бәйле, иң мөһиме – уҡығанды аңлау тора). Тауыш аша **текстың мәғәнәһен биреү**.

	Тылсымлы әкиәттәр тураһында төшөнсә. Әкиәттең планын төҙөү. *Башҡорт халыҡ әкиәте «Әминбәк» (өҙөк)* *Рус халыҡ әкиәте «Төлкө һәм торна»* *Заһир Мәхмүтов. Әкиәт «Дүрт миҙгел»)*	 1 1 1	**Тексты аңлау:** ике йәки бер нисә текстың йөкмәткеһен сағыштырыу. Сағыштырыу һөҙөмтәһен бирелгән һорауҙарға яуап биреү аша төшөндөрөү. Шиғырҙарҙы **яттан һөйләү.** **Коллектив эш:** "Әкиәт төшөрәбеҙ". Уҡылған әкиәттәр араһынан һайлап алып, уның буйынса коллектив һүрәт төшөрөү. Аҙаҡ – әкиәттең йөкмәткеһен һөйләү. **Кластан тыш уҡыу:** ата-әсәләр менән уҡыу өсөн китап һайлау. Һүрәт буйынса әкиәттәге **ваҡиғалар барышын тергеҙеү** һәм уның йөкмәткеһен тулыһынса һөйләп биреү.
	Тәбиғәтте һүрәтләү саралары: сағыштырыу, йәнләндереү, эпитет ҡулланыу. Пейзаж лирикаһы уятҡан хис-тойғолар. *Ғилемдар Рамаҙанов. Шиғыр «Башҡортостан – бай ил».* *Сөләймән Муллабаев. Шиғыр «Йомарт йәй»*	 1 1	**Әҫәр өҫтөндә эш:** уны өлөштәргә бүлеп уҡып сығыу, төп геройға баһалама биреү, әҫәр йөкмәткеһе буйынса ҡуйылған һорауҙарға яуапты өҙөктәр табып дәлилләп, уҡып биреү. Шиғырҙарҙың темаһын билдәләү, автор тарафынан һүрәтләнгән **хис-тойғоларҙы төшөнөү һәм аңлата белеү** (шатланыу, ҡыуаныу, күңелһеҙләнеү, аптырау, ҡайғырыу һ. б.)
	Әҫәрҙең төп идеяһы. Уның геройы (төшөнсәне нығытыу), уға баһалама (портрет), эш-хәрәкәттәренә анализ. Главная мысль произведения. Герой произведения (закрепление понятия *главный герой*), его характеристика (*портрет*), оценка поступков. *Фәрзәнә Ғөбәйҙуллина. Хикәйә «Ҡурайсы Йомабай Иҫәнбаев»*	 1	**Уҡыу диалогы:** текст йөкмәткеһен проблемалар ҡуйылған һорауҙар аша тикшереү, өйрәнелгән текстарҙа тарих һәм мәҙәниәт менән бәйле бирелгән мәғлүмәттең асылына төшөнөү. **Кластан тыш уҡыу:** уҡытыусы һәм дәреслектә тәҡдим ителгән исемлек буйынса китап һайлау. Күмәк эшмәкәрлектә төрлө диалогтарҙы уйнап күрһәтеү. Актерҙарҙы, режиссерҙы, рәссам-декораторҙы билдәләү. Сиратлап ул ролдәрҙе теләк белдергән уҡыусыларҙан уйнатыу. **Уйын:** "Иҫеңә төшөрөп әйт:" тыңланған төрлө әҫәрҙәрҙең жанрын

	Тәнзилә Дәүләтбирҙина. Хикәйә «Мәктәп йылдары»	1	билдәләү. Әүрәткестәрҙе сәхнәләштереү. Класта әкиәттәргә (тылсымлы әкиәттәр, йәнлектәр, көнкүреш тураһында,) бағышланаған китаптарҙан **күргәҙмә эшләү.** Бирелгән алгоритм буйынса (тышы, авторы, эстәлеге, һүрәттәре, төп геройы) бергәләп улар тураһында һөйләү. **Төркөмдә эш:** әкиәт-уйҙырма уйлап сығарыу (башы, ваҡиғалар үҫеше, әкиәт геройҙары, әкиәттең аҙағы). Уйлап сығарылған **әкиәтте китапсыҡ формаһында эшкәртеү**, тышын, авторҙарын, эстәлеген яҙып, һүрәттәр өҫтәп. **Интернет-ресурс:** Видеоролик. Төнгөлөккә әкиәт «Эт нисек үҙенә хужа тапҡан?») –башҡорт телендә. (https://www.youtube.com/watch?v=Re0Ko-iAu-M). **Күмәк эш:** «Эт үҙенә нисек хужа тапты?» әкиәтен сәхнәләштереү. Турнир: балалар төҙөгән викторина, кроссворд,башваҡыстарҙы **сисеү буйынса ярыш.**
	Халыҡ йырҙары, уларҙың үҙенсәлеге. Төшөнсәләр: *йыр, ҡобайыр, көнкүреш әкиәте, тылсымлы әкиәт, йәнләндереү, эпитет.* *Башҡорт халыҡ йыры «Түңәрәк күл»* *Ҡобайыр «Минең Уралым»* Уҡыу китабы, әҙәби китап, белешмә биреүсе әҫәр. Китап элементтары: эстәлеге, аннотацияһы, һүрәттәре. Белешмә материалдарҙы ҡуллана белеү (энциклопедия, аудио- и видеояҙмалар,	1 1	**Әңгәмә:** Ниндәй йырҙар яратаһығыҙ? Кемдәр башҡарыуында? Өйҙә башҡорт йырҙарын тыңлайһығыҙмы? Ҡунаҡта ата-әсәйҙәр башҡортса йырлайҙармы? Видеороликтан ҡобайырҙы, эпосты, оҙон көйлө йырҙы, таҡмаҡты тыңлау. Уларҙың айырмаһын билдәләргә тырышыу (уҡытыусы ярҙамында). Уйын? “Был китапты ҡасан ҡулланабыҙ?” (һүҙлек, буяу өсөн һүрәттәр бирелгән китап, дарыуҙар буйынса белешмә, әкиәт китабы, дәреслек).

	мультимедийлы материалдар).		
	Башҡорт халыҡ ижады: һамаҡтар, йомаҡтар, мәҡәлдәр, һанашмаҡтар.	2	**Мәҡәлдәр менән эш:** текстың йөкмәткеһенә тап килгән мәҡәлде табып уҡыу. Йомаҡтар **сисеү.** Һамаҡтарҙы, һанашмаҡтарҙы **ятлау**.
Резерв, ҡабатлау – 2 с.			

4 класс – 34 сәғәт.

Курстың бүлеге, темаһы	Программа йөкмәткеһе	Сәғәт тәр һаны	Уҡытыу формалары һәм методтары Уҡыусылар эшмәкәрлегенә характеристика
Уҡыу өсөн тәҡдим ителгән әҫәрҙәр. ***1 бүлек.* Мине уратып алған донъя.** 11 с.)	Ҡысҡырып уҡығанда тасуирлау сараларын ҡуллана белеү: тауыш менән идара итә белеү, темп, ритм, логик баҫым. Әҫәр исеменең уның йөкмәтке асыуҙа уйнаған роле (ныҒытыу). *Зәйнәп Бейешева. Шиғыр «Хәйерле көн!»* *Нәжиә Игеҙйәнова. Хикәйә «Уҡыу – ул хеҙмәт!»* *Валентина Осеева. Хикәйә «Тылсымлы*	 1 1	**Тексты тыңлау:** уҡытыусы уҡыған әҙәби әҫәрҙе тыңлап, уның мәғәнәһенә төшөнөү. Һорауҙарға яуаптар бирергә өйрәнеү. **Ҡысҡырып уҡыу:** әҫәрҙән бәләкәй генә өҙөктәрҙе ижекләп уҡыуҙан тулы һөйләмдәр менән уҡыуға күсеү (уҡыу темпы балаға хас тиҙлектә, тексты аңларлыҡ кимәлдә); Шиғырҙан бәләкәй генә өҙөктәрҙе тасуири уҡыу (төркөмдә эшләү). **Эстән уҡыу:** әҫәр өҙөктәрен уҡыу, йөкмәткеһе буйынса һорауҙарға яуап биреү; уҡылған әҫәрҙә тарих һәм мәҙәниәт менән бәйле мәғлүмәтте уҡыу һәм тикшереү.

	hүҙҙәр» (А. Йәғәфәрова тәржемәhе)	1	Текста таныш булмаған һүҙҙәрҙең һәм фразаларҙың **мәғәнәһенә төшөнөү** (контекст, йәки һүҙҙең составы аша, йәки өҫтәлмә белешмә сығанаҡтар ҡулланып). **Әҫәр геройҙарына характеристика:** уларҙың хәл-торошона, эш-хәрәкәттәренә текстағы мәғлүмәткә таянып, үҙ фекерен иҫбатлап, баһа биреү. **Күҙәтеү:** иллюстрацияларҙы ҡарап, уларға тап килгән текстағы өҙөктө табып уҡыу. **Уҡыу диалогы:** текст буйынса төрлө проблемалы һорауҙар аша уның йөкмәткеһен асыҡлау. **Дидактик уйын:** "Кем булып эшләйем?". Уҡытыусы һөнәрҙәркейемендә һүрәтләнгән кешеләр рәсемдәрен күрһәтә һәм абабалрға "Һин кем булып эшләйһең?" һорауын бирә. Бала: "Мин уҡытыусы (врач, һатыусы һ.б.) булып эшләйем", - тип яуаплай. **Дидактик уйын:** "Һүҙҙең күсмә мәғәнәһен тап!" – уҡытыусы һәр бер балаға hүҙбәйләнештәр яҙылған карточка таратып бирә, hүҙбәйләнеште уның күсмә мәғәнәһе менән алмаштырып әйтеү кәрәк. Мәҫәлән: алтын балдаҡ – алтын йөрәк. **Уйын-ярыш:** "Кем һанашмаҡты тиҙерәк әйтер?". Бвлалар таҡтаға сығып, һанашмаҡты, тиҙәйткесте, телтөҙәткесте ниндәй ваҡыт эсендә әйтеп күрһәтеүгә ярышалар.
	Прозаик һәм поэтик телмәр: әҫәрҙең темаhы, сюжеты, төп геройы, алдан уйланылған идея, портрет, пейзаж, ритм, рифма. *Рәми Ғарипов. Шиғыр «Тыуған тел – hинең донъяң»* *Зәйнәп Бейешева. Хикәйә «Талҡаҫ күле» (өҙөк)* *Муса Ғәли. Һанашмаҡ «Сәғәт нимә ти?»*	 1 2 1	
	Әҫәрҙәрҙә тәбиғәт күренештәре: Гөлфиә Юнысова, Рәшит Ниғмәти, Мәжит Ғафури, Факиhа Туғыҙбаева һ.б.әҫәрҙәрендә тәбиғәт һүрәтләнеүе. Лирик әҫәрҙәр авторҙың хис-тойғоларын асып биреү сараhы. *Мәжит Ғафури. Хикәйә «Аҡ күл» (өҙөк).* *Факиhа Туғыҙбаева. Хикәйә «Тәмле hүҙҙәр».* *«Шихандар – тәбиғәт ҡомартҡылары» («Башҡорт энциклопедия»һынан фәнни-популяр текст)*	 1 1 2	
2 *бүлек.* **Мин һәм**	Әҫәрҙең геройы: уның йәшәгән ере,		**Тексты тыңлау:** уҡытыусы уҡыған әҙәби әҫәрҙе тыңлап, уның мәғәнәһенә төшөнөү. Һорауҙарға яуаптар бирергә өйрәнеү.

минең ғаиләм (7 с.).	ваҡыты, тышҡы ҡиәфәте һәм холоҡ сифаттары. Әхлаҡи төшөнсәләрҙе аңлау: дуҫ, дуҫлыҡ, ҡайғыртыу, хеҙмәт, ярҙам. Тыуған ил тураһындағы әҫәрҙә һүрәттәрҙең роле. *Рәшит Ниғмәти. Поэма «Нимә ул Ватан?» (өҙөк)* *Ризаитдин Фахретдин. Хикәйә«Тәрбиәле бала»* *Альбина Рамаҙанова. Хикәйә «Ялҡаулыҡ кешене боҙа»* Әҫәрҙең сюжетында тарихи ваҡиғаларҙың сағылышы. Сюжеттағы ваҡиғалар, геройҙарҙың уларға ҡарата мөнәсәбәте. Һуғыш осорондағы әхлаҡи сифаттарҙы һүрәтләү. Сағыштырыуҙарҙың һәм метафора ҡулланыҙың милли үҙенсәлектәре. *Башҡорт халыҡ әкиәте «Олатайым васыяттары»* *Башҡортостандың халыҡ рәссамы Әхмәт Лотфуллиндың «Өс ҡатын», «Әсәйем портреты» һүрәттәре (танышып, һүрәтләү өсөн).* Көлкөлө әҫәрҙәр. Сюжеттың юморға нигеҙләнеүе. Көлкөлө әҫәрҙең геройы.	 1 1 1 1 2	Шиғырҙан бәләкәй генә өҙөктәрҙе **тасуири уҡыу** (төркөмдә эшләү). **Уйын:** “Кем тураһында әҫәрҙә һүҙ бара?”Уҡытыусы әҫәрҙән өҙөктәр уҡый, балалар геройҙы танып, әйтергә тейештәр. Геройҙың кәйеф торошон билдәләү. **Эстән уҡыу:** бәләкәй күләмле өҙөктәрҙе уҡыу, йөкмәткеһе буйынса һорауҙарға яуап биреү; әҫәрҙә һүрәтләнгән тарихи-мәҙәни мәғлүмәттәр буйынса фекер алышыу. Әҫәрҙең **төп идеяларын билдәләргә өйрәнеү**. Үҙ фекерен әйтеп, уны текстан тейешле өҙөктө уҡып, иҫбатлай белеү. **Һүҙ байлығын үҫтереү** өҫтөндә әүҙем эшләү: һүҙҙең мәғәнәһен уҡылған текст буйынса тойомлау, дәреслектә бирелгән һүҙлек ярҙамында уны тикшерә белеү. Тексттың йөкмәткеһе буйынса проблемалы һорауҙар ҡуйып, диалогтар ҡороға өйрәнеү. Кластан тыш уҡыу: өйҙә уҡыу өсөн уҡытыусы тәҡдим иткән исемлек **буйынса китап һайлау.** Уҡылған әҫәрҙең йөкмәткеһен **күмәкләп дауам итеү.** **Төркөмдә эш**: тексттың йөкмәткеһен тулыһынса, эҙмә-эҙлекле һөйләп биреү. **Ижади эш:** башы бирелгән әкиәтте күмәкләп уйлап дауам итеү (өс һөйләмдән дә кәм булмаһын). **Халыҡ һәм авторҙар яҙған әкиәттәрҙе төркөмләү.** Ни өсөн улар шул тәртиптә төркөмләнде – аңлатырға. Уларҙың йөкмәткеһен тышына, һүрәттәренә, эстәлегенә ҡарап, һөйләй

	Әҫәрҙә уны һүрәтләү саралары: арттырыу, шаяртыу. *Марсель Сәлимов. Көлкөлө хикәйә «Алдашыу – насар ғәҙәт»*	1	белеү. **Парлап эшләү:** уҡылған әҫәрҙең йөкмәткеһе буйынса бер-береһенә һорауҙар биреү, яуап ҡайтарыу. Бирелгән алгоритм буйынса әҫәрҙең геройына бағышланған **хикәйә төҙөү.** **Әҫәр өҫтөндә эш:** уны өлөштәргә бүлеп уҡып сығыу, төп геройға баһалама биреү, әҫәр йөкмәткеһе буйынса ҡуйылған һорауҙарға яуапты өҙөктәр табып дәлилләп, уҡып биреү. **Уҡылған әҫәрҙе анализлау**, геройҙарға баһалама биреү, рухи һәм әхлаҡи яҡтан әҫәр йөкмәткеһе сағылдырған проблемаларҙы табып, аңлата белеү. “Ҡасан?”, “Ҡайҙа?”, “Нисек?”, “Ни өсөн?” һүҙҙәрен ҡулланып, текст буйынса һөйләмдәр төҙөргә өйрәнеүҙе **камиллаштырыу.** Текстағы ваҡиғалар теҙелешен **тергеҙеүҙе нығытыу.** Тәбиғәткә бәйле лирик әҫәрҙәрҙе **тыңлау, уҡыу һәм ятлау.** Шиғырҙарҙың темаһын билдәләү, автор тарафынан һүрәтләнгән хис-тойғоларҙы **төшөнөү һәм аңлата белеү** (шатланыу, ҡыуаныу, күңелһеҙләнеү, аптырау, ҡайғырыу һ. б.) **Әҫәрҙең тексы менән эш:** тыңлау аша әҫәрҙең поэтик йәки прозаик әҫәр икәнлеген билдәләү; шиғырҙың үҙенсәлектәрен асыҡлау (ритм, рифма), мәҫәлән, яҙ тураһындағы шиғырҙа “гөрләүектең йырлап сылтырауын”, боҙҙоң “ауыр һулап, шығыр-шоғор йөҙә башлауын”аңлатҡан һүҙбәйләнештәрҙе табыу, һ. б. Тыныш билдәләренә таянып, шиғри әҫәрҙе тасуири итеп уҡыуҙы нығытыу. **Парлы эш:** төрлө һүҙҙәрҙән һөйлмдр, уларҙан текст төҙөүҙө
3 бүлек. **Тыуған ерем – Башҡортостан** (15 сәғ.)	Төшөнсәләр: көләмәс, эпос, әҫәрҙең төҙөлөшө (композицияһы): башы, ваҡиғаларҙың ҡуйырыуы, иң ҡыҙған мәле, сиселеше; эпизод; метафора. Ҡобайырҙа һәм эпоста һөйләү телмәре, иҫкергән һүҙҙәр, бөгөнгө һөйләштә уларҙы алмаштырыусы яңы һүҙҙәр. Фольклор әҫәрҙәрендә иллюстрация. *«Урал батыр» эпосы (өҙөк)* *«Уралда» ҡобайыры (өҙөк)*	1 1	
	Халыҡ һәм автор йырҙарының айырмаһы. Йырҙарҙың темаһы. Йырҙар тыуҙырған хис-тойғолар. Ҡобайыр һәм эпос – халыҡтың мөһим тарихи ваҡиға, унда күрһәтелгән батырлыҡ, ҡыйыулыҡ тураһында көйләп һөйләүе. Уларҙың темаһы. *Луиза Ихсанова. «Башҡортостан – йырҙар иле» (фәнни-популяр текст).*	1	

	Йыр «Шайморатов генерал» (Ҡадир Даян һүҙҙәре, Заһир Исмәғилов музыкаһы)	1	камиллаштырыу. **Группала эш:** уҡылған текстарға бағышлап, һүрәттәр конкурсы үткәреү. Ни өсөн был сюжет алынды – аңлатыу. **Ҡысҡырып уҡыу:** әҫәрҙән өҙөктәрҙе тулы һөйләмдәр һәм интонация менән уҡыу (уҡыу темпы балаға хас тиҙлектә) әҫәрҙе **парлашып,** бер-береһенә уҡып ишеттереү. **Эстән уҡыу:** төрлө жанр әҫәрҙәрен уҡыу; тейешле мәғлүмәт табыу өсөн йәки һорауға яуап эҙләү маҡсатында тексты ҡабат-ҡабат уҡып сығыу. **Тексты тыңлау:** текстың өлөштәрен айырыу һәм аңлау маҡсатында уны ҡат-ҡат тыңлау (парлап эшләү). **Диалогтарҙы** ролдәргә бүлеп уҡыу. **Аңлашылмаған һүҙҙе билдәләп**, уның мәғәнәһенә төшөнөргә тырышыу (контекст буйынса бер-береһе менән кәңәшләшеп, уҡытыусынан һорап, һүҙлектән эҙләп). Шиғырҙы **тасуири уҡыу** һәм **яттан һөйләү.** Әҫәрҙә автор ҡулланған **сағыштырыу сараларын** табып уҡыу, мәғәнәһен аңлатыу.
	Хикәйә – ысынбарлыҡтағы ваҡиға тураһында хәбәрләүҙән тора. Уның төҙөлөшө: башы, эш-хәрәкәттәрҙең теҙелеп китеүе, иң ҡыҙған мәле һәм сиселеүе. Эпизод – хикәйәнең бер өлөшө. Төрлө пландар ҡороу. Повесть – ҙур күләмле хикәйәләү әҫәре. *«Башҡортостан ҡалалары» (фәнни-популяр текст)* *Рәис Әфләтунов. Хикәйә «Башҡорт бейеүе»* *Василий Власов. «Башҡорт балы» (фәнни-популяр текст)*	 1 1 1	
	Башҡорт рәссамдары (Александр Бурзянцев, Әхмәт Лотфуллин һ. б.) ижадында тәбиғәт күренештәре (пейзаж). Пейзаж һүрәтләү ысулдарын лирик әҫәрҙәрҙә һәм һынлы сәнғәттә сағыштырыу. Һүрәтләү тексында эпитетар, сағыштырыу, йәнләндереү алымдары ҡулланыу, ә һүрәттәрҙә - буяу, композиция аша һүрәтләндереүҙе аңлау.		Бүлекте өйрәнеү алдынан **әңгәмә:** “Нимә ул, тәбиғәт?” “Ул ниндәй яҡлауға, ҡурсылауға мохтаж?” “Һинең йорт йәнлектәренән дуҫың бармы?” **Ҡысҡырып уҡыу:** бәләкәй күләмле өҙөктәрҙе тулы һүҙҙәр менән уҡыу (уҡыу тиҙлеге баланың шәхси уҡыу темпына бәйле, иң мөһиме – уҡығанды аңлау тора).

	Һүрәтләү маҡсатында Александр Бурзянцевтың ижады менән танышыу. Пейзаждар: «Ҡаризел», «Ҡыш, һау бул!»	2	Тауыш аша тексттың мәғәнәһен **биреүҙе нығытыу.** Тексты аңлау: ике йәки бер нисә тексттың йөкмәткеһен сағыштырыу. Сағыштырыу һөҙөмтәһен бирелгән һорауҙарға яуап биреү аша төшөндөрөрөү. Шиғырҙарҙы яттан **һөйләү**. **Коллектив эш:** “Әкиәт төшөрәбеҙ”. Уҡылған әкиәттәр араһынан һайлап алып, уның буйынса коллектив **һүрәт төшөрөү.** Аҙаҡ – әкиәттең йөкмәткеһен һөйләү. Кластан тыш уҡыу: ата-әсәләр менән уҡыу өсөн **китап һайлау.** Һүрәт буйынса әкиәттәге ваҡиғалар барышын тергеҙеү һәм уның йөкмәткеһен **тулыһынса һөйләп биреү һәләтен үҫтереү.** **Диалог ҡороу** (бирелгән темаға, һүрәттәр ярҙамында). **Бармаҡ уйындарын** уйнатыу (парлашып, төркөмдә, үҙ аллы). **Мәҡәлдәр менән эш:** тексттың йөкмәткеһенә тап килгән мәҡәлде табып уҡыу, мәғәнәһен аңлатыу. Йомаҡтар **сисеү, йомаҡтарҙы үҙ-аллы уйлап сығарыу.** Һамаҡтарҙы, һанашмаҡтарҙы уйлап сығарыу һәм уларҙы **ятлау**. Башҡорт теленең үҙенсәлекле өндәрен дөрөҫ әйтеүгә артикуляция күнекмәләре үткәреү, **парлашып бер-береңә әйтеп күрһәтеү.** Дәреслектә бирелгән текстарҙан оҡшағанын һайлап, уны тасуири итеп **яттан һөйләү**. **Һүҙ байлығын үҫтереү:** текста таныш булмаған һүҙҙәрҙең һәм фразаларҙың мәғәнәһенә төшөнөү: контекст, йәки һүҙҙең составы аша, йәки өҫтәлмә белешмә сығанаҡтар, һүҙлектәр
	Өйрәнелгән әҫәрҙәрҙең жанр буйынса төрлөлөгө; фольклорҙың кескәй һәм ҙур формалары; әҙәби әҫәр, хикәйә, ҡобайыр, шиғыр. *«Асылыкүл – Башҡортостан ынйыһы» (фәнни-популяр текст)* *Мостай Кәрим. «Ҡайын япрағы тураһында». Шиғыр (өҙөк, 1 өлөшө).* *Башҡорт халыҡ әкиәте «Ҡурай».* *«Ҡымыҙ» («Башҡорт энциклопедияһынан» фәнни-популяр текст)* Рәсәйҙә Кирилл һәм Мефодий тарафынан төҙөлгән беренсе славян алифбаһы. Башҡорт һәм татарҙарҙың тәүге яҙма китаптары: Ҡол Ғәли «Ҡыссаи Йософ». Башҡорт балаларын уҡытыу өсөн В. В. Катаринскийҙың (1892 г.) тәүге әлифбаһы. Презентация эшләү өсөн әҙерлек. “Минең яратҡан геройым”, “Башҡорттарҙың милли кейеме”, “Өләсәйем рецептары”, “Башҡортостандың тәбиғи	1 1 1 1	

	һәйкәлдәре” темаларына төрлө видеороликтар, мультимедия материалдарҙы ҡулланып, проект эштәре башҡарыу. Балаларҙың –ҙ-аллы башҡарған ижади эштәренә презентация ҡорҙороу. Ижади эштәр портфолиоһы төҙөү. Белешмә материалдар (энциклопедия, аудио- и видеояҙмалар, мультимедия материалдарын) ҡуллана белеү һәм өйрәнеү.		
	Башҡорт халыҡ ижады: һамаҡтар, йомаҡтар, мәҡәлдәр, һанашмаҡтар.	2	
Резерв, ҡабатлау – 2 с.			

Учебно-методическое и информационно-ресурсное обеспечение

Учебно-методическая литература

1. Агишева, Р. Л. Фольклор и литература Башкортостана: учебная хрестоматия для детей дошкольного и младшего школьного возраста / Р. Л. Агишева. – Уфа: Китап, 2011. – 175 с.

2. Башкирское народное творчество: Том 5. Исторический эпос (на башкирском языке). – Уфа: Китап, 2000. – 392 с.

3. Башкортостан: Краткая энциклопедия (на башкирском языке). – Уфа: Башкирская энциклопедия, 1997. – 672 с.

4. Галлямов, А. А. Алифба: учебник для башкирских школ / А. А. Галлямов. – 14-ое изд. – Уфа: Китап, 2010. – 144 с.

5. Кучеров, Е. В. Природа Башкортостана: (Времена года): Кн. для чтения в 3–4-х кл. / Е. В. Кучеров. – Уфа: Башкирское книжное издательство «Китап», 1994. – 126 с.

6. Кучеров, Е. В. Животный мир Башкортостана. / Е. В. Кучеров. 2-е изд. перераб. и доп. – Уфа: Башкирское книжное издательство «Китап», 1994. – 126 с.

7. Муртазина, Ф. Ф. Башкирский язык: учебное пособие для 1 класса для изучения родного (башкирского) языка и литературы в общеобразовательных организациях с русским языком обучения (на башкирском языке) / Ф. Ф. Муртазина, З. Г. Нафикова. – 2-е издание. – Уфа: Китап, 2017. – 176 с.

8. Муртазина Ф. Ф. Башкирский язык: учебное пособие для 2 класса для изучения родного (башкирского) языка и литературы в общеобразовательных организациях с русским языком обучения (на башкирском языке) / Ф. Ф. Муртазина, З. Г. Нафикова. – 2-е издание. – Уфа: Китап, 2017. – 216 с.

9. Нафикова, З. Г. Башкирский язык: учебное пособие для 3 класса для изучения родного (башкирского) языка и литературы в общеобразовательных организациях с русским языком обучения (на башкирском языке) / З. Г. Нафикова, Ф. Ф. Муртазина. – 2-е издание. – Уфа: Китап, 2017. – 160 с.

10. Нафикова, З. Г. Башкирский язык: учебное пособие для 4 класса для изучения родного (башкирского) языка и литературы в общеобразовательных организациях с русским языком обучения (на башкирском языке) / З. Г. Нафикова, Ф. Ф. Муртазина. – 2-е издание. – Уфа: Китап, 2017. – 176 с.: рис.

11. Нафикова, З. Г. Волшебные звуки: методическое пособие на башкирском языке / З. Г. Нафикова, Ф. Г. Азнабаева. – Уфа: Китап, 2010. – 136 с.

12. Радуга: учебное издание: хрестоматия для детских садов (на башкирском языке) / авторы-составители: Ф Ш. Ягафарова, М. Б. Юлмухаметов. – Уфа: Башкирское книжное издательство «Китап», 1995. – 216 с.

13. Салимов Н. А. Не захотелось куклой стать: стихи для детей (на башкирском языке) / Н. А. Салимов. – Уфа: Башк. кн. изд-во, 1992. – 46 с.

14. Тулумбаев Х. А. Волшебный подарок: книга для внеклассного чтения в 1 классе русскоязычных школ (на башкирском языке) / Х. А. Тулумбаев, М. С. Давлетшина, Р. А. Абуталипова. – Уфа: Башкирское книжное издательство «Китап», 1995. – 248 с.

15. Урал батыр: Башкирский народный эпос (на башкирском языке) / вступ. ст., подготовка текстов Ф. Надршиной. – 2-е изд., стер. – Уфа: Информреклама, 2005. – 468 с.

16. Хисамитдинова Ф. Г. Башкирский язык для малышей (на башкирском языке) / Ф. Г. Хисамитдинова. – Уфа: Башкирская энциклопедия, 2002. – 120 с.

Словари

17. Русско-башкирский, башкирско-русский словарь / авторы-составители: Ф. Г. Хисамитдинова, Р. Т. Муратова. – Уфа: «Маленький гений Башкортостана», Учебно-методический центр «Эдвис», 2014. – 192 с.

18. Саяхова Л. Г. и др. Русско-башкирский учебный словарь / Л. Г. Саяхова, З. Г. Ураксин, Ф. Ф. Асадуллина, З. Г. Сахипова / под редакцией Л. Г. Саяховой и З. Г. Ураксина. – Уфа: Китап, 2001. – 336 с.

19. Толковый словарь башкирского языка (для школьников начальных классов) / сост. Н. Ф. Суфьянова, З. А. Сиразитдинов, З. Г. Ураҡсин. – Уфа: Китап, 2011. – 336 с.

Информационные ресурсы

20. Антология детской литературы (на башкирском языке). – Уфа: Башкирское книжное издательство, 1986. – Кн. 2. – Уфа: Башк. кн. изд-во, 1987. – 319 с.: портр. // URL: https://kitapufa.ru/catalog/detskaya/antologiya_detskoy_literatury_avt_sost_farzana_gubaydullina/ (дата обращения: 05.07.2022).

21. Башкирский язык для 1 класса: учебное пособие / Муртазина Ф. Ф. и др. // URL: http://kitap-ufa.ru/information/books2/bash_yaz_1klass.PDF (дата обращения: 05.06.2022).

22. Башкирский язык для 2 класса: учебное пособие / Муртазина Ф. Ф. и др. // URL: http://kitap-ufa.ru/information/books2/bash_yaz_2klass_murtazina.PDF (дата обращения: 05.06.2022).

23. Башкирский язык для 3 класса: учебное пособие / Нафикова З. Г. и др. // URL: http://www.kitap-ufa.ru/information/books2/bash_yaz_3_murtazina.PDF (дата обращения: 05.06.2022).

24. Башкирский язык для 4 класса: учебное пособие / Нафикова З. Г. и др. // URL: http://www.kitap-ufa.ru/information/books2/bash_yaz_4_murtazina.PDF (дата обращения: 05.06.2022).

25. Вахитова, Р. К. Самоучитель башкирского языка: учебное пособие / Р. К. Вахитова, Ф. С. Искужина, Г. Д. Ибрагимов, Э. Ф. Рахимова, Р. Т. Фазлытдинов. – Уфа: Гилем, 2009. – 159 с. // URL: https: / / ufa-edu.ru / advertising/Вахитова%20Р.К.%20и%20др.%20Самоучитель%20башкирского%20языка.pdf (дата обращения: 16.04.2022.).

26. Кусимова Т. Х. В мире имён. Словарь башкирских имён [PDF] / Т. Х. Кусимова. – Уфа: Китап, 2005. – 224 с. // URL: http://vk.com/doc166458090_220194404?hash=5d3c375eb3f..] (дата обращения: 05.06.2022).

27. Мультфильмы, обучающее видео, приложения и игры на башкирском языке // URL: https://balalar.org/ (дата обращения: 05.06.2022).

28. Надршина Ф. А. Башкирские народные песни, песни-предания [PDF] http://vk.com/doc166458090_220197783?hash=d60cde4a5d5.. // URL: (дата обращения: 05.06.2022).

29. Онлайн-уроки башкирского языка // URL: https://basic.bashlang.ru/course.php (дата обращения: 05.06.2022).

30. Русско-башкирский и башкирско-русский переводчик слов и текста онлайн // URL: http://bash-perevod.ru/ (дата обращения: 05.07.2022).

31. Усманова М. Г. Башкирский язык: теория: 5–9 классы / М. Г. Усманова, Ф. Ф. Абдуллина. – Уфа: Китап, 2013. – 128 с. // URL: https://search.rsl.ru/ru/record/01006709509 (дата обращения: 22.06.2022).

32. Усманова М. Г. Грамматика башкирского языка для изучающих язык как государственный / М. Г. Усманова. – Уфа: Китап, 2006. – 128 с. // URL: Grammatika_bashkirskogo_yazyka.pdf (дата обращения: 05.05.2022).

33. Хисамитдинова Ф. Г. Интенсивный курс изучения башкирского языка // URL: Intensivny_kurs_bashkirskogo_yazyka.pdf (дата обращения: 05.06.2022).

34. Хисамитдинова Ф. Г. Башкирский язык за 25 уроков / Ф. Г. Хисамитдинова, Р. А. Ахмедьянов, И. Р. Ахмедьянова: серия «Учебная литература» / Электронное издание ДИНИЛ «Интеллектуальный полигон». – Екатеринбург, 2011 // URL: 0391996_696AE_hisamitdinova_f_g_bashkirskiy_yaz.. (дата обращения: 05.07.2022).

35. Электронный учебник башкирского языка для русскоязычных школ // URL: http://tel.bashqort.com/files/doc_download/3 5-11- (дата обращения: 05.06.2022).

36. 8 приложений, помогающих изучить башкирский язык // URL: https://addnrb.ru/novosti/7-prilozhenij-pomogajushhih-izuchat-bashkirskij-yazyk/ (дата обращения: 05.07.2022).